

مرداد ۱۴۰۱
مسلسل: ۱۸۳۰۹

ارزیابی عملکرد قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور (ویرایش اول)

دفتر مطالعات اقتصادی

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۸۳۰۹

کد موضوعی: ۲۲۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ارزیابی عملکرد قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور (ویرایش اول)

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه توسعه و برنامه‌ریزی)

تهیه و تدوین کنندگان: توفیق حسین‌زاده لنج‌آبادی، سیدجعفر حسینی

همکاران: سیدمحسن علوی‌منش، زهرا ذاکری، زهرا ذبیحی، محمدرضا عبدالهی، فاطمه میرجلیلی،

سامان یوسفوند، محمدامین صلواتیان، ندا زرن‌دیان، میثم خسروی، فاطمه عزیزخانی، مریم احمدیان،

پرستو مرادی، علی شهیدی، حسین رجب‌پور، مرتضی نیکخواه‌نسب، بهادر غلامی، صادق ستاری‌فرد،

محمد برزگر خسروی، مجتبی اسلامیان، سیدمجتبی شهرآئینی

ناظران علمی: موسی شهبازی غیائی، مهدی رزم‌آهنگ، سیدعلی روحانی

واژه‌های کلیدی:

۱. برنامه ششم توسعه

۲. قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

۳. ارزیابی عملکرد برنامه توسعه

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۵/۱

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۲	۱. مروری بر روند تصویب قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور
۵	۲. ساختار کلی قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور
۱۰	۳. روش بررسی عملکرد احکام قانون برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور
۱۳	۴. ارزیابی عملکرد قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه
۲۱	۵. بررسی موردی برخی احکام مهم قانون برنامه ششم توسعه
۲۱	۵-۱. اقتصاد کلان
۲۵	۵-۲. اشتغال
۲۶	۵-۳. محیط کسب و کار
۲۷	۵-۴. آمایش سرزمین
۲۹	۵-۵. نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد
۳۰	۵-۶. توسعه گردشگری
۳۰	۵-۷. حمل‌ونقل و مسکن
۳۲	۵-۸. امور حمایتی و آسیب‌های اجتماعی
۳۳	۵-۹. نظام پولی و بانکی و تأمین منابع مالی
۳۴	۵-۱۰. صنعت
۳۴	جمع‌بندی
۳۵	منابع و مأخذ

ارزیابی عملکرد قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور (ویرایش اول)

چکیده

قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، در حالی سال ششم اجرای خود را می‌گذراند که به باور بسیاری در تحقق اهداف خود در طی پنج سال اخیر چندان موفق نبوده‌است. از سویی با توجه به در پیش بودن برنامه هفتم توسعه کشور، نیاز به ارزیابی عملکرد قانون برنامه ششم و همچنین قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور ضروری می‌نماید. در همین راستا در این گزارش تلاش شده‌است تا با احصاء احکام و دستگاه‌های اجرایی مرتبط با هر کدام از مواد قوانین فوق، در چارچوب دسته‌بندی احکام در قالب فرابخش/بخش‌ها و فصول و امتیازدهی به میزان موفقیت هر حکم مبتنی بر گزارش‌های عملکرد سال‌های ۹۶ و ۹۷ و ۹۸ سازمان برنامه و بودجه، به ارزیابی عملکرد احکام پرداخته شود.

دو قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه مجموعاً مشتمل بر ۱۹۷ ماده بوده‌اند که با توجه به بررسی‌های صورت پذیرفته، قابل تفکیک به ۱۰۴۴ حکم برای ۴۴ دستگاه اجرایی می‌باشند. در ویرایش اول این گزارش با توجه اینکه برخی احکام نیاز به بررسی‌های بیشتر داشتند، ۷۳۲ حکم از ۱۰۴۴ مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند که با توجه به معیارهای تحقق احکام در این گزارش، ۳۶۳ حکم «محقق شده»، ۱۰۶ حکم «غیرقابل ارزیابی» و ۲۶۳ حکم «محقق نشده» تشخیص داده شده‌اند. البته بایستی در نظر داشت که اگر مراد از تحقق حکم را موفقیت کامل و ۱۰۰ درصدی در نظر گیریم احکام محقق شده مجموع دو قانون مزبور به ۶۳ حکم کاهش می‌یابد.

با توجه به معیار پیش گفته، بیشترین میزان تحقق احکام نسبت به تعداد احکام بررسی شده در هر بخش، به ترتیب در بخش‌های «بودجه و مالیه عمومی»، «توازن منطقه‌ای و توسعه روستایی»، «حمل‌ونقل و مسکن» و «نظام پولی و تأمین مالی» اتفاق افتاده است. از مهم‌ترین دلایل عدم تحقق احکام، می‌توان به ترتیب به «تخصیص ناکافی اعتبارات پیش‌بینی شده»، «عدم همکاری دستگاه‌های مرتبط»، «ایرادات ناشی از قانون‌گذاری» و «شرایط بین‌المللی و موانع خارجی» اشاره داشت. همچنین دلایلی چون «عدم تناسب اهداف تعیین شده با حکم مورد نظر قانون‌گذار»، «مغایرت با سایر قوانین» و «مشکلات در اخذ تسهیلات از بانک‌ها و یا صندوق توسعه ملی» از جمله دلایل کم اهمیت‌تر در عدم تحقق مجموعه احکام بوده‌اند.

مقدمه

در حالی که به نظر می‌رسد یکی از اصلی‌ترین لوازم و ابزارهای تحقق اهداف نظام جمهوری اسلامی ایران، از جمله اهداف مندرج در قانون اساسی، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ و دیگر اسناد بالادستی، برنامه‌های توسعه ۵ ساله کشور هستند اما تجربه برنامه‌ریزی توسعه در کشور حاکی از توفیق نسبتاً پایین این برنامه‌ها در دستیابی به اهداف خود است. از آنجا که تدوین برنامه هفتم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین لوايح در سال ۱۴۰۱ مورد توجه است، به نظر می‌رسد توجه به این واقعیت، کوشش برای اصلاح و بهبود هرچه بیشتر فرآیند برنامه‌ریزی توسعه را بسیار حیاتی می‌نماید. این مهم به ویژه با توجه به تأکیدات اخیر مقام معظم رهبری در دیدار با نمایندگان مجلس شورای اسلامی مورخ ۴ خردادماه ۱۴۰۱ مبنی بر «پرهیز از کلی‌گویی»، «تبیین دقیق راه برای مسئولان اجرایی کشور» و «مسئله‌محور شدن برنامه هفتم توسعه» از ضرورت دوچندانی برخوردار شده است. در این راستا لزوم ارزیابی دقیق‌تر عملکرد برنامه ششم توسعه بیش از گذشته احساس می‌شود تا از تکرار آن‌ها در برنامه هفتم توسعه ممانعت به عمل آید.

بر این اساس، در ادامه تلاش شده است تا ابتدا و در فاز نخست به صورت خلاصه به وقایع‌نگاری اجمالی نحوه تهیه و تدوین برنامه ششم توسعه مبادرت گردد؛ سپس در بخش دوم و سوم، ساختار و روش گزارش حاضر در ارزیابی احکام قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ترسیم شده و در بخش چهارم مبتنی بر ساختار و روش مورد بحث در بخش دوم و سوم به ارزیابی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی مبادرت خواهد شد. در بخش پنجم نیز احکام مهم برخی از بخش‌های با اهمیت به تفصیل مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۱. مروری بر روند تصویب قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

در این قسمت، گزارشی اجمالی و وقایع‌نگارانه از فرآیند شکل‌گیری قانون برنامه توسعه ششم و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه از مرحله تهیه و تدوین تا مرحله تصویب ارائه خواهد شد. اساس این وقایع‌نگاری نیز مستندات موجود در دبیرخانه برنامه ششم توسعه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی است که پیش‌تر مجموعه نتایج حاصل از آن‌ها به صورت تفصیلی در یک گزارش به چاپ رسیده است.^۱

فرآیند تهیه و تدوین برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور از ابتدای خردادماه ۱۳۹۳ با تدوین پیش‌نویس اولیه برنامه مشتمل بر ۶ سرفصل و ۳۳ بند، توسط معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری آغاز شد که این پیش‌نویس در قالب مستندات برنامه ششم توسعه در مردادماه ۱۳۹۳ با تأکید بر غیرقابل استناد بودن

۱. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس به شماره مسلسل ۱۷۹۹۴ با عنوان «مستندسازی و بررسی تجربه تدوین و تصویب برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰) از سیاست‌های کلی تا قانون برنامه در مجلس نهم و دهم» در بهمن‌ماه سال ۱۴۰۰ انتشار یافته است و مباحث تکمیلی و جزئیات مربوطه در این گزارش به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است.

انتشار یافت. ۶ سرفصل پیش نویس یادشده شامل «امور فرهنگی»، «امور علم و فناوری»، «امور اقتصادی»، «امور اجتماعی»، «امور سیاسی، امنیتی و اداری» و «امور حقوقی و قضایی» بوده است.

با توجه به تقدم سیاست‌های کلی برنامه در فرآیند تدوین، طبق اصل یکصدودهم (۱۱۰) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، رهبر معظم انقلاب اسلامی پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام طی نامه‌ای به ریاست جمهور محترم، سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه را بر پایه محورهای سه گانه «اقتصاد مقاومتی»، «پیشتازی در عرصه علم و فناوری» و «تعالی و مقاوم سازی فرهنگی»، در قالب ۸ سرفصل مشتمل بر «امور اقتصادی»، «امور فناوری اطلاعات و ارتباطات»، «امور اجتماعی»، «امور دفاعی و امنیتی»، «امور سیاست خارجی»، «امور حقوقی و قضایی»، «امور فرهنگی» و «امور علم، فناوری و نوآوری»، در تاریخ ۹ تیرماه ۱۳۹۴ به انضمام سیاست‌های کلی محیط زیست ابلاغ فرمودند. بنابراین، تقسیم بندی اولیه دولت نیازمند تغییر بود تا بتواند با ساختار سیاست‌های کلی برنامه هماهنگ شود.

اما در ادامه، دولت به یکباره با استدلال کاهش حجم لایحه برنامه، برخی از احکام را با این توجیه که ماهیت دائمی دارند و در برنامه‌های مختلف توسعه تکرار می‌شوند از لایحه برنامه تفکیک نمود و در قالب لایحه‌ای مجزا تحت عنوان «لایحه تنظیم برخی از احکام برنامه‌های توسعه کشور» به مجلس ارائه کرد.

بررسی لایحه ۵۰ ماده‌ای تنظیم برخی از احکام برنامه‌های توسعه کشور در آذرماه ۱۳۹۴ در کمیسیون با عنوان کمیسیون مشترک در مجلس نهم آغاز و در بهمن ماه همان سال، گزارش یک شوری «لایحه تنظیم برخی از احکام توسعه کشور» به‌عنوان مصوبات کمیسیون مشترک منتشر گردید و مقرر شد مواد الحاقی نیز متعاقباً گزارش گردد. کمیسیون مشترک سپس در اسفند ماه ۱۳۹۴ گزارش یک شوری مواد الحاقی مصوبات خود بالغ بر ۷۴ ماده الحاقی به لایحه ۵۰ ماده‌ای تنظیم برخی از احکام برنامه‌های توسعه کشور را نیز تقدیم صحن مجلس شورای اسلامی کرد. لایحه مذکور در اردیبهشت سال ۱۳۹۵، با اعمال اصلاحاتی به تصویب رسید و با عنوان «لایحه احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» تقدیم شورای نگهبان شد.

شورای نگهبان با عنایت به اینکه نمایندگان مجلس شورای اسلامی بالغ بر ۷۴ ماده به‌عنوان مواد الحاقی به لایحه ۵۰ ماده‌ای دولت افزوده بودند و لایحه دولت ماهیتاً اختلاف فاحشی با مصوبه مجلس پیدا کرده بود، مصوبه یادشده را مغایر با قانون اساسی تشخیص داد. در ادامه، مجلس دهم از تیرماه ۱۳۹۵ اقدام به رفع ایرادهای مورد نظر شورای نگهبان کرد که در نهایت بعد از چند مرحله رفت و برگشت بین مجلس و شورای نگهبان، لایحه یادشده در بهمن ماه سال ۱۳۹۵ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید و پس از تأیید توسط شورای نگهبان در اسفندماه همان سال، تحت عنوان «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» از سوی مجلس شورای اسلامی به دولت ابلاغ شد.

از سوی دیگر دولت لایحه برنامه ششم توسعه را تحت عنوان «لایحه احکام مورد نیاز اجرای برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵-۱۳۹۹)» به مجلس شورای اسلامی تقدیم کرد. استفاده از عبارت «احکام مورد نیاز اجرای برنامه» در عنوان این لایحه، حکایت از وجود تفاوت‌های معنایی قابل تأمل در نگاه دولت نسبت به شأن دولت و مجلس در تنظیم لایحه برنامه داشت. در واقع دولت در قالب لایحه مذکور تنها آن دسته از احکامی را ارائه کرده بود که به زعم خود به اخذ مجوزهای قانونی از مجلس شورای اسلامی نیاز داشت و برنامه‌ریزی و متعاقباً تهیه برنامه توسعه را منحصرأ شأن رییس جمهور در نظر گرفته بود.

دولت در دی ماه سال ۱۳۹۴، «لایحه احکام مورد نیاز اجرای برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵-۱۳۹۹)» را در ۳۱ ماده تقدیم مجلس شورای اسلامی کرد. اما با عنایت به برگزاری انتخابات مجلس دهم و همچنین اولویت بیشتر بررسی بودجه سال ۱۳۹۵ در اسفندماه ۱۳۹۴، کمیسیون تلفیق برنامه ششم از اواخر فروردین ماه ۱۳۹۵ به صورت رسمی در مجلس نهم تشکیل شد.

کمیسیون تلفیق برنامه، لایحه مذکور را ابتدا در چهار کارگروه تخصصی «فرابخشی»، «تولیدی و زیربنایی»، «اجتماعی- فرهنگی» و «امنیتی- دفاعی» مورد بررسی قرار داد و در ادامه با همکاری مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و اضافه کردن برخی پیشنهادهای اعضای کارگروه‌های فوق و نمایندگان محترم و در بخش‌هایی با اضافه کردن مفادی از سند برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵-۱۳۹۹) (انتشار یافته توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی وقت) در نهایت سندی تلفیقی مشتمل بر ۲۴ سرفصل کلی و ۱۸۷ بند تهیه کرد و در ادامه نسبت به بررسی سند یادشده اقدام نمود. در نهایت گزارش کمیسیون تلفیق لایحه برنامه ششم توسعه در مجلس نهم در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۵ تقدیم مجلس شورای اسلامی شد که با تشخیص هیئت رئیسه مجلس نهم به دلیل نبود وقت کافی برای بررسی در دستور کار آن مجلس قرار نگرفت و عملاً اقدام‌های چندماهه در فرآیند بررسی برنامه ششم، در مجلس نهم به سرانجام نرسید.

با روی کار آمدن مجلس دهم، دولت مجدداً این لایحه را با اندکی تغییر در قالب ۳۵ ماده تقدیم مجلس شورای اسلامی کرد. پس از بررسی اجمالی لایحه مذکور در کمیسیون‌های تخصصی، کمیسیون تلفیق برنامه ششم توسعه مجلس دهم، لایحه مذکور را ابتدا در چهار کارگروه تخصصی «اقتصادی و زیربنایی»، «امور عمومی»، «اجتماعی- فرهنگی» و «امنیت، دفاعی و سیاست خارجی» مورد بررسی قرار داد و در ادامه با اضافه کردن برخی پیشنهادهای کارگروه‌های فوق، کمیسیون‌های تخصصی و نمایندگان محترم عضو کمیسیون تلفیق برنامه، لایحه دولت را به همراه مواد پیشنهادی در صحن این کمیسیون به رأی نمایندگان عضو گذاشت.

با توجه به پراکنده بودن مواد تصویب شده در کمیسیون تلفیق برنامه، ریاست وقت کمیسیون تلفیق با همکاری کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس به منظور ایجاد هماهنگی، رفع تناقض‌ها و ارائه یک ساختار قابل قبول، اقدام به طبقه‌بندی مصوبات مذکور کرد و آنها را در سرفصل‌های بیست‌گانه و در قالب چهار گزارش تقدیم هیئت رئیسه کمیسیون تلفیق نمود. در نهایت پس از برگزاری ۴۵ جلسه در کمیسیون تلفیق برنامه ششم توسعه، مصوبات این کمیسیون در قالب ۱۴۴ ماده و ۱۷ جدول در اواخر آذرماه سال ۱۳۹۵ تقدیم هیئت رئیسه مجلس شد.

مصوبات کمیسیون تلفیق، با برگزاری ۴۸ جلسه در صحن علنی مجلس شورای اسلامی مورد بررسی قرار گرفت و نهایتاً آنچه به تصویب نمایندگان رسید تحت عنوان «لایحه برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶)» در اواخر دی ماه همان سال، به شورای نگهبان تقدیم شد.

پس از تقدیم مصوبه مجلس به شورای نگهبان، این شورا در ۳۸ بند، ایرادها و ابهام‌هایی را نسبت به مصوبه مجلس شورای اسلامی وارد کرد. در این راستا، مجلس شورای اسلامی طی چند مرحله مکاتبه با شورای نگهبان، اصلاحات مدنظر شورای یادشده را اعمال نمود و در نهایت با تصویب نهایی «لایحه برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی،

اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶)» مفاد مصوبه خود را در اواسط اسفند ماه ۱۳۹۵ به شورای نگهبان ارسال کرد. با توجه به وجود برخی موارد اختلافی میان مجلس و شورای نگهبان، موارد اختلافی در مجمع تشخیص مصلحت نظام مورد بررسی قرار گرفت و پس از اعمال اصلاحاتی، مصوبه مربوطه از سوی مجمع، موافق با مصلحت نظام تشخیص داده شد و در تاریخ ۱۳۹۵/۱۲/۲۵ تحت عنوان «قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶)» با ۱۲۴ ماده، توسط ریاست مجلس شورای اسلامی به ریاست جمهوری اسلامی ایران ابلاغ گردید.

۲. ساختار کلی قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور شامل ۷۳ ماده است که ۳۲ دستگاه اجرایی مسئول اجرایی نمودن آن‌ها می‌باشند. قانون برنامه ششم توسعه نیز در ۱۲۴ ماده قانونی و در ارتباط با ۴۳ دستگاه اجرایی طبقه‌بندی می‌گردد. تلفیق دو قانون نامبرده شامل ۱۹۷ ماده است که راهبری یا اجرای این قوانین بر عهده ۴۴ دستگاه یا نهاد اجرایی می‌باشد. ارزیابی عملکرد احکام قوانین مزبور نیازمند احصاء احکام مندرج در هر ماده و تبصره است. در همین راستا، در گزارش-های عملکرد قانون برنامه توسعه ششم منتشر شده توسط سازمان برنامه و بودجه^۱ به‌عنوان منبع اصلی این پژوهش، هر یک از مواد و تبصره‌های قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور و قانون برنامه ششم توسعه به احکام کوچک‌تر تقسیم شده‌اند. این احکام از منظر نوع، شامل تکالیف، قواعد، مجوزها و عناوینی هستند که به دستگاه اجرایی ویژه و واحدی ارجاع و ابلاغ شده‌اند. مطابق با گزارش سازمان برنامه و بودجه دسته‌بندی نوعی مجموعه احکام به شرح زیر است:

جدول ۱. دسته‌بندی احکام مجموع دو قانون برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

مشخصه حکم	تعداد احکام	سهم
تکلیف ^۲	۷۵۲	۷۲٪
قاعده ^۳	۱۸۸	۱۸٪
مجوز ^۴	۷۳	۷٪
عناوین ^۵	۳۱	۳٪
جمع کل	۱۰۴۴	۱۰۰

مأخذ: گزارش‌های عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

۱. گزارش‌های عملکرد قانون برنامه ششم با عنوان کامل «گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» در سه مجلد، جلد اول: حوزه فرابخشی، جلد دوم: حوزه بخشی (۱)، جلد سوم: حوزه بخشی (۲)، در راستای اجرایی‌سازی بند ۲ ماده ۲۷ قانون برنامه و بودجه و همچنین مفاد ماده ۱۲۱ قانون برنامه ششم توسعه، به صورت سالانه منتشر می‌گردد. گزارش‌های عملکرد مذکور، ابتدائاً با دریافت گزارش از دستگاه‌های اجرایی مرتبط در چارچوب ابلاغی سامانه رصد و ارزیابی برنامه‌های توسعه (رابت) و سپس تلفیق و نهایی‌سازی توسط امور برنامه‌ریزی، نظارت و آمایش سرزمین سازمان برنامه و بودجه منتشر می‌گردند. تا کنون ۴ گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه برای سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹، توسط سازمان برنامه و بودجه انتشار یافته‌اند.

۲. منظور احکامی هستند که قانون‌گذار دستگاه اجرایی را مکلف به انجام آن نموده‌است.

۳. به احکامی گفته می‌شود که با اتکا به قوانین موجود در قوانین برنامه ششم توسعه و احکام دائمی جاری می‌باشند.

۴. شامل احکامی است که مجوز قانونی به دستگاه اجرایی داده می‌شود تا در صورت لزوم نسبت به اجرای آن اقدام نماید.

۵. دسته‌ای از احکام که به عنوان مقدمه ورود به احکام اصلی در قوانین برنامه ششم و احکام دائمی برنامه‌های توسعه مطرح شده‌اند.

دستگاه‌های اجرایی در تحقق احکام اجرایی، وظیفه راهبری، عملیاتی نمودن و ارائه گزارش عملکرد را بر عهده دارند. در واقع با این توضیح می‌توان احکام مربوط به هر موضوع را در کنار دستگاه یا دستگاه‌های متولی اجرای احکام ملاحظه کرد تا بدین ترتیب امکان ارزیابی حکم با توجه به گزارش‌های عملکرد ارائه شده توسط سازمان برنامه و بودجه فراهم شود. مطابق با تقسیم‌بندی مندرج در گزارش‌های سازمان برنامه و بودجه، تفکیک حکم - دستگاه، کوچک‌ترین واحد تشکیل‌دهنده قانون احکام دائمی و قانون برنامه ششم است که بر اساس گزارش‌های ارائه شده توسط این سازمان، تعداد ۱۳۳۲ حکم-دستگاه یا به طور خلاصه ۱۳۳۲ حکم شناسایی شده‌اند. تفاوت تعداد احکام شناسایی شده توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۰۴۴ حکم) با تعداد احکام شناسایی شده توسط سازمان برنامه و بودجه (۱۳۳۲ حکم-دستگاه)، به این دلیل بوده‌است که سازمان مذکور احکامی را که به بیش از یک دستگاه اجرایی متناظر شده‌اند جداگانه به صورت حکم-دستگاه جدید تفکیک کرده‌است.

مثالی از روش تفکیک ماده به احکام مربوطه در ارتباط با ماده ۱۱۶ قانون برنامه ششم توسعه به شرح زیر است.

ماده ۱۱۶-

الف- در راستای کاهش مراجع مردم به مراجع قضائی و تسریع در حل و فصل اختلافات، قوه قضائیه مکلف است با همکاری دولت به منظور افزایش حل و فصل اختلافات از طریق داوری، ایجاد و توسعه نهادهای داوری و اعتمادسازی و ایجاد اقبال عمومی و حمایت از آنها، تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه تمهیدات لازم را پیش‌بینی نماید.

ب- قوه قضائیه مکلف است با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، سامانه بازرسی کارآمد جهت کشف تخلفات قضات و کارکنان قضائی را فراهم نموده و با متخلفان مطابق ضوابط قانونی و در کمترین زمان ممکن برخورد نماید.

پ- قوه قضائیه مکلف است در راستای شفاف‌سازی فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد زمینه اعتبار سنجی، سامانه سجل محکومیت‌های مالی را ایجاد نماید تا امکان استعلام برخط کلیه محکومیت‌های مالی اشخاص محکوم‌علیهیم از این سامانه برای بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری و دستگاه‌های اجرائی و دفاتر اسناد رسمی فراهم آید.

تبصره- آیین‌نامه اجرائی این بند ظرف مدت شش‌ماه پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون به وسیله قوه قضائیه و با همکاری وزارتخانه‌های دادگستری و امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تهیه و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

جدول ۲. نمونه تفکیک ماده به حکم - دستگاه استخراج شده از ماده ۱۱۶ قانون برنامه ششم توسعه

ماده	بند/جز/دیف/تبصره	متن حکم	دستگاه مسئول
۱۱۶	الف	در راستای کاهش مراجعه مردم به مراجع قضائی و تسریع در حل و فصل اختلافات، قوه قضائیه مکلف است با همکاری دولت به منظورافزایش حل و فصل اختلافات از طریق داوری، ایجاد و توسعه نهادهای داوری و اعتمادسازی و ایجاد اقبال عمومی و حمایت از آنها، تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه تمهیدات لازم را پیش‌بینی نماید.	قوه قضائیه
۱۱۶	ب	قوه قضائیه مکلف است با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، سامانه بازرسی کارآمد جهت کشف تخلفات قضات و کارکنان قضائی را فراهم نموده و با متخلفان مطابق ضوابط قانونی و در کمترین زمان ممکن برخورد نماید.	قوه قضائیه
۱۱۶	پ	قوه قضائیه مکلف است در راستای شفاف‌سازی فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد زمینه اعتبار سنجی، سامانه سنج محکومیت‌های مالی را ایجاد نماید تا امکان استعلام برخط کلیه محکومیت‌های مالی اشخاص محکوم‌علیهم از این سامانه برای بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری و دستگاه‌های اجرائی و دفاتر اسناد رسمی فراهم آید.	قوه قضائیه
۱۱۶	پ/ تبصره	آیین‌نامه اجرائی این بند ظرف مدت شش‌ماه پس از لازم‌الاجراء شدن این قانون به وسیله قوه قضائیه و با همکاری وزارتخانه‌های دادگستری و امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران تهیه و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.	قوه قضائیه

مأخذ: تحقیق.

مطابق با تفکیک مزبور، با لحاظ این سطح از تمایز از بین ۱۰۴۴ حکم شناسایی شده، مواد ۷۳ گانه قانون احکام دائمی به ۲۶۲ حکم قابل تفکیک است. این احکام به ۳۲ دستگاه مجزا ارجاع و ابلاغ شده‌اند. قانون برنامه ششم نیز مشتمل بر ۱۲۴ ماده قانونی است که در تجزیه این مواد نیز ۷۸۲ حکم استخراج شده‌اند. شایان ذکر است که دسته‌بندی مجموعه این احکام مطابق با گزارش‌های سازمان برنامه و بودجه در ۱۹ فرابخش/بخش و ۶۷ فصل صورت پذیرفته‌است. فرابخش/بخش‌ها و فصل‌های مربوط به دسته‌بندی احکام به شرح زیر هستند.

جدول ۳. دسته‌بندی احکام فرابخش/بخش‌ها و فصل‌ها ۱

فصل	فرابخش/بخش
۱- جمعیت	۱- اقتصاد کلان
۲- تولید و هزینه‌های ناخالص داخلی، مصرف و سرمایه‌گذاری	
۳- اشتغال	
۴- توزیع درآمد	
۵- بازار پول و سطح عمومی قیمت‌ها	
۶- بهره‌وری	
۷- تجارت خارجی	
۸- شورای اقتصاد	
۹- نظام جامع آمار و اطلاعات کشور	
۱۰- بودجه و مالیه عمومی	۲- بودجه و مالیه عمومی
۱۱- نظام مالیاتی	
۱۲- بدهی‌ها و تعهدات دولت	
۱۳- بازار پول و نظام بانکی	۳- نظام پولی و بانکی و تأمین منابع مالی
۱۴- بازار سرمایه	
۱۵- بازار ارز	
۱۶- بیمه بازرگانی	
۱۷- تأمین مالی خارجی	
۱۸- بهبود محیط کسب و کار	۴- محیط کسب و کار، خصوصی‌سازی و مناطق آزاد
۱۹- توسعه مشارکت عمومی-خصوصی	
۲۰- توسعه مشارکت بخش خصوصی	
۲۱- توسعه بخش تعاونی	
۲۲- مناطق آزاد تجاری و ویژه اقتصادی	۵- توازن منطقه‌ای و توسعه روستایی
۲۳- آمایش، توسعه و توازن منطقه‌ای	
۲۴- استان‌ها و مناطق	
۲۵- توسعه و عمران روستایی	
۲۶- توسعه سواحل مکران و اروند	
۲۷- نظام اداری، شفافیت، مبارزه با فساد و بهبود نظام پرداخت	۶- نظام اداری، شفافیت، مبارزه با فساد
۲۸- محیط زیست	۷- محیط زیست و منابع طبیعی
۲۹- کشاورزی و منابع طبیعی	۸- کشاورزی
۳۰- توسعه عشایری	
۳۱- آب	۹- آب
۳۲- برق	۱۰- انرژی، صنعت، معدن و بازرگانی
۳۳- نفت و گاز	
۳۴- صنعت	
۳۵- معدن و صنایع معدنی	
۳۶- بازرگانی داخلی	

۱. لازم به توضیح است که گزارش حاضر دست به دسته‌بندی احکام زنده است و از دسته‌بندی ارائه شده در گزارش‌های سازمان برنامه و بودجه کشور بهره جسته است. لذا همپوشانی احتمالی در این جدول میان عناوین برخی فرابخش/بخش‌ها و فصل‌ها متوجه گزارش حاضر نبوده و مربوط به گزارش‌های منتشره سازمان برنامه و بودجه است، هرچند این امر با توجه به اینکه گزارش حاضر تمرکز خود را بر ارزیابی عملکرد فرابخش/بخش‌ها و نه فصل‌ها، نهاده است، خللی در ارزیابی عملکرد احکام از این جنبه وارد نمی‌سازد. همچنین لازم به ذکر است که دسته‌بندی فصل‌ها در گزارش‌های عملکرد ارائه شده توسط سازمان برنامه و بودجه طی سال‌های مختلف قدری تغییر داشته است که با توجه به توضیح قبل و تمرکز گزارش بر ارزیابی عملکرد فرابخش/بخش‌ها قابل اغماض است.

فصل	فرابخش/بخش
۳۷- تسهیل تجارت فرامرزی	
۳۸- مسکن و شهرسازی	۱۱- حمل و نقل و مسکن
۳۹- عمران شهری	
۴۰- حمل و نقل و هواشناسی	
۴۱- نظام فنی و اجرایی	
۴۲- ارتباطات و فناوری اطلاعات	۱۲- ارتباطات و فناوری اطلاعات
۴۳- آموزش و پرورش عمومی	۱۳- آموزش عمومی، آموزش عالی و علم و فناوری
۴۴- آموزش فنی حرفه‌ای	
۴۵- آموزش عالی	
۴۶- علم و فناوری	
۴۷- سلامت و ارتقای کیفیت زندگی	۱۴- سلامت، بیمه سلامت، زنان و خانواده
۴۸- بیمه سلامت	
۴۹- امداد و نجات	
۵۰- زنان و خانواده	
۵۱- امور حمایتی و توانمندسازی	۱۵- بیمه اجتماعی، امور حمایتی و آسیب‌های اجتماعی
۵۲- بیمه‌های اجتماعی	
۵۳- ساماندهی و پایداری صندوق‌های بیمه‌ای و بازنشستگی	
۵۴- پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی و ارتقای سرمایه اجتماعی	
۵۵- مبارزه با مواد مخدر و روانگردان	۱۶- ایثارگران
۵۶- ایثارگران	
۵۷- فرهنگ و هنر	۱۷- فرهنگ، هنر و ورزش
۵۸- رسانه	
۵۹- دین و مذهب	
۶۰- ورزش و جوانان	
۶۱- میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری	۱۸- سیاست، ...
۶۲- امور عمومی، سیاست و امنیت داخلی	
۶۳- مدیریت بحران	۱۹- حقوقی و قضایی
۶۴- حقوقی و قضایی	
۶۵- ثبت اسناد و املاک	
۶۶- پزشکی قانونی	
۶۷- سازمان زندان‌ها	

مأخذ: گزارش‌های عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

۳. روش بررسی عملکرد احکام قانون برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

در پژوهش حاضر پس از تعیین احکام مستخرج از هر ماده و برقراری تناظر با دستگاه اجرایی مرتبط^۱، گزارش‌های عملکرد ارائه شده توسط سازمان برنامه و بودجه برای سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، مورد بررسی و تلخیص قرار گرفت. لازم به ذکر است گزارش عملکرد برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی، برای سال ۱۳۹۹ نیز در اواخر سال ۱۴۰۰ منتشر شد که به دلیل محدودیت زمانی، در این گزارش به آن پرداخته نشده است. در ادامه، با توجه به گزارش‌های عملکرد مورد بررسی در این گزارش، میزان موفقیت آن‌ها بر اساس نظر کارشناسی سنجیده شده و در ادامه در صورت عدم موفقیت حکم، دلایل عدم موفقیت برای هر حکم نگارش شد.

لازم به توضیح است که فرآیند امتیازدهی بر اساس نظرات کارشناسی در این گزارش، به این صورت بوده است که در ابتدا، بر اساس دسته‌بندی ارائه شده در گزارش‌های سازمان برنامه و بودجه، احکام متناظر با دفاتر و گروه‌های پژوهشی و مطالعاتی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی استخراج شده و جهت ارزیابی در اختیار آن‌ها قرار گرفت. در ادامه کارشناسان هریک از دفاتر و گروه‌ها، با توجه به اطلاعات و داده‌های موجود، داده‌های گزارش‌های عملکرد منتشر شده توسط سازمان برنامه و بودجه، پژوهش‌های انجام شده در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و همچنین مشورت با کارشناسان دستگاه‌های اجرایی مربوطه و اساتید و نخبگان دانشگاهی، نسبت به هر یک از احکام مورد بررسی، ارزیابی خود را مبتنی بر یک مقیاس امتیازی بر اساس طیف لیکرت زیر، ارائه دادند.

جدول ۴. طیف لیکرت مورد استفاده در این تحقیق

نمره عملکرد حکم	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	غیرقابل ارزیابی
معادل	کاملاً موفق	خیلی موفق	نسبتاً موفق	کمی موفق	متوسط	کمی ناموفق	نسبتاً ناموفق	خیلی ناموفق	کاملاً ناموفق	غیرقابل ارزیابی
عملکرد کلی	حکم محقق شده است				حکم محقق نشده است.				غیرقابل ارزیابی	

مأخذ: مطالعات تحقیق.

در جدول فوق، به منظور تفکیک دقیق میزان موفقیت یا عدم موفقیت حکم، مقیاس امتیازی ۹ تایی مورد استفاده قرار گرفته است. طبعاً در مواردی که احکام دارای اهداف کمی بوده‌اند، امکان نمره‌دهی و تخصیص امتیاز عملکرد به روش محاسبه درصد تحقق نسبت به هدف، صورت پذیرفته و در مواردی که احکام دارای هدف کمی نبودند، با توجه فرآیند کارشناسی ذکر شده در بالا، ارزیابی از میزان تحقق حکم صورت پذیرفته است. همچنین در مورد گزارش

۱. لازم به ذکر است، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، در گزارش به شماره مسلسل ۱۵۵۴۰، با عنوان «شناسایی وظایف دستگاه‌های اجرایی در برنامه ششم توسعه (ویرایش اول)» منتشر شده در سال ۱۳۹۶، احکام مربوط به هر یک از دستگاه‌های اجرایی در برنامه ششم را استخراج کرده است. با توجه به اینکه منبع گزارش حاضر برای بررسی عملکرد احکام، گزارش‌های عملکرد ارائه شده توسط سازمان برنامه و بودجه بوده است، به منظور وحدت رویه، گزارش‌های این سازمان ملاک قرار گرفته و از تناظر ایجاد شده بین احکام و دستگاه‌ها مطابق با گزارش عملکرد ارائه شده توسط سازمان برنامه و بودجه پیروی شده است؛ با این حال در برخی موارد اختلافی، هم در زمینه شناسایی و طبقه‌بندی احکام و هم در زمینه شناسایی دستگاه‌های اجرایی متناظر، با مقایسه گزارش ۱۵۵۴۰ و گزارش‌های عملکرد سازمان برنامه و بودجه، به صورت صلاحدیدگی تصمیم‌گیری شده است.

عملکرد کلی یک حکم، برای مقیاس‌های امتیازی ۵ تا ۹ (معادل: متوسط، کمی موفق، نسبتاً موفق، خیلی موفق، کاملاً موفق)، «تحقق حکم» و برای مقیاس‌های امتیازی ۱ تا ۴ (معادل کاملاً ناموفق، خیلی ناموفق، نسبتاً ناموفق، کمی ناموفق)، «عدم تحقق حکم» در نظر گرفته شده است. واضح است که چنین دسته‌بندی‌ای، تا حدی گستره احکام محقق شده را نسبت به در نظر گرفتن مقیاس‌های امتیازی بالاتر، افزایش داده است؛ به نحوی که اگر معیار تحقق حکم، موفقیت کامل آن در نظر گرفته شود، طبعاً میزان احکام محقق شده از قانون برنامه توسعه ششم و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، به مراتب کمتر خواهد بود.

در صورتی که ارزیابی حکمی، بیانگر عدم تحقق آن باشد دلایل عدم تحقق ذکر می‌شود. با توجه به اینکه در فرآیند ارزیابی اولیه عملکرد احکام توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی و همچنین در چارچوب گزارش‌های عملکرد ارائه شده توسط سازمان برنامه و بودجه، برخی از دلایل عدم تحقق احکام، پرتناوب و پرتکرار تشخیص داده شدند در ارزیابی نهایی احکام قانون برنامه ششم و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه، موارد زیر به‌عنوان فهرست دلایل اصلی عدم تحقق احکام در نظر گرفته شدند:

جدول ۵. دلایل اصلی عدم تحقق احکام براساس گزارش‌های عملکرد ارائه شده توسط سازمان برنامه و بودجه

۱	عدم تصویب/بلاغ بخش‌نامه/آیین‌نامه
۲	ایرادات ناشی از نحوه قانون‌گذاری
۳	تاخیر در تخصیص بودجه/نقدینگی
۴	تخصیص ناکافی اعتبارات پیش‌بینی شده
۵	حمایت ناکافی از بخش خصوصی
۶	نوسانات شدید نرخ ارز
۷	طولانی بودن فرآیند اخذ مجوزهای مورد نیاز
۸	عدم پیش‌بینی بار مالی مورد نیاز در قانون بودجه سنواتی
۹	عدم تحقق سرمایه‌گذاری‌های خارجی پیش‌بینی شده
۱۰	شرایط بین‌المللی و موانع خارجی
۱۱	عدم تناسب اهداف تعیین شده با حکم مورد نظر قانون‌گذار
۱۲	عدم دسترسی به داده‌های استاندارد/قابل استناد
۱۳	عدم همکاری دستگاه‌های مرتبط
۱۴	عدم وجود زیرساخت/ارائه خدمات الکترونیک مناسب
۱۵	مشکلات در اخذ تسهیلات از بانک‌ها و یا صندوق توسعه ملی
۱۶	مغایرت با قوانین و مقررات دیگر
۱۷	نبود/کمبود/نیروی متخصص و کارآمد

مأخذ: گزارش‌های عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸.

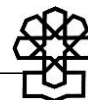
با توجه به نحوه احصاء احکام، دستگاه یا دستگاه‌های اجرایی متناظر و توضیح روش ارزیابی در قالب طیف لیکرت و همچنین دلایل اصلی و پرتکرار عدم موفقیت احکام، مثالی از پیاده‌سازی این روش را می‌توان مطابق جدول زیر ملاحظه نمود.

جدول ۶. نمونه ارزیابی عملکرد یک حکم براساس روش پژوهش حاضر

بخش	فصل	عنوان سند	ماده	بند/جز ردیف تبصره	متن حکم	دستگاه مسئول	تلخیص گزارش عملکرد دولت در سال ۱۳۹۶	تلخیص گزارش عملکرد دولت در سال ۱۳۹۷	تلخیص گزارش عملکرد دولت در سال ۱۳۹۸	ارزیابی میزان موفقیت حکم	معادل	دلایل عدم تحقق حکم
نظام اداری، شفافیت، مبارزه با فساد و بهبود نظام پرداخت	نظام اداری، شفافیت، مبارزه با فساد و بهبود نظام پرداخت	قانون برنامه ششم توسعه	۲۸	ب	به‌کارگیری افراد در قالب قرارداد کار معین (مشخص) یا ساعتی برای اجرای وظایف پستهای سازمانی، فقط در سقف مقرر در قانون مدیریت خدمات کشوری مصوب ۱۳۸۶/۷/۸ مجاز است. تمدید قراردادهای قبلی بلامانع است.	سازمان اداری و استخدامی کشور	مدنظر قراردادن این حکم در زمان بررسی نیازهای نیروی انسانی دستگاه‌های اجرایی و تخصیص سهمیه استخدامی	صدور مجوز برای جذب نیرو براساس تبصره ماده ۳۲ در اغلب موارد رعایت شده است.	صدور مجوز برای جذب نیرو براساس تبصره ماده ۳۲ به طور عام رعایت می‌گردد.	۱	کاملاً ناموفق	مغایرت با قوانین و مقررات دیگر، ایرادات ناشی از نحوه قانون-گذاری

مأخذ: مطالعات تحقیق.

همانطور که ملاحظه می‌گردد پس از احصاء احکام از مواد قوانین برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه، ضمن دسته‌بندی حکم در ذیل بخش‌ها و فصول مطابق با گزارش‌های عملکرد برنامه ششم توسعه تهیه شده توسط سازمان برنامه و بودجه، دستگاه‌های متناظر برای هر حکم شناسایی شده و سپس تلخیصی از عملکرد حکم مطابق با گزارش‌های منتشره سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، درج می‌شود. بدین ترتیب در مورد هر حکم روند عملکرد سالانه آن ملاحظه می‌گردد. در ادامه با توجه به گزارش‌های عملکرد سازمان برنامه و بودجه و همچنین گزارش‌های رسمی دیگر، نسبت به ارزیابی عملکرد حکم، قضاوت تخصصی توسط حوزه‌های مختلف پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس صورت می‌گیرد و در صورت عدم تحقق حکم، دلایل آن ذکر می‌شود.

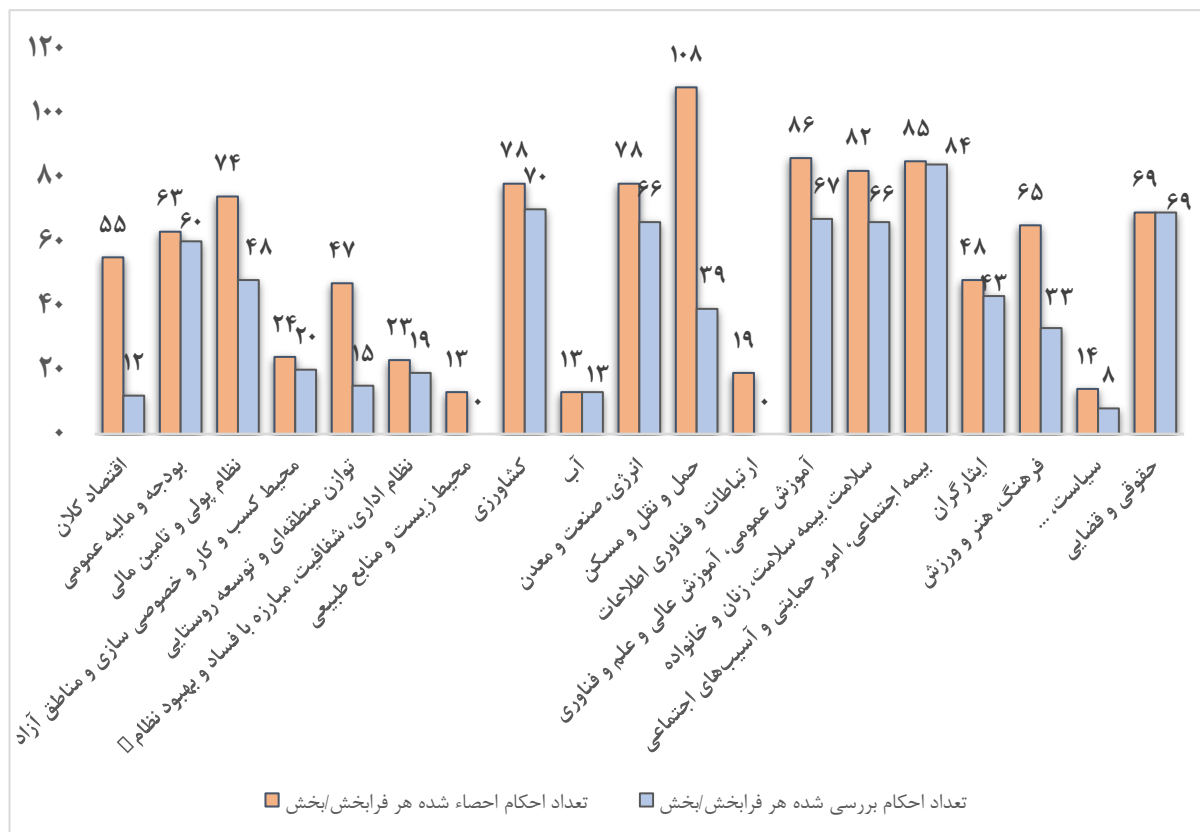
با این روش امکان ارزیابی میزان عملکرد هر فرابخش/بخش و همچنین مهم‌ترین دلایل عدم تحقق احکام در هر فرابخش/بخش و در هر قانون فراهم می‌شود.

۴. ارزیابی عملکرد قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه

با توجه اینکه برخی احکام نیاز به بررسی‌های بیشتر داشتند، در ویرایش اول گزارش پیش‌رو ۷۳۲ حکم از ۱۰۴۴ حکم از بین دو سند قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در چارچوب جدول نمونه فوق، مورد بررسی قرار گرفته‌است. همانطور که پیش‌تر نیز اشاره شد منابع اصلی این پژوهش، گزارش‌های عملکرد برنامه ششم توسعه طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ بوده‌اند که توسط سازمان برنامه و بودجه انتشار یافته‌اند. همچنانکه پیش‌تر نیز اشاره شد، گزارش عملکرد برنامه ششم برای سال ۱۳۹۹ نیز در اواخر سال ۱۴۰۰ منتشر شد که به دلیل محدودیت زمانی، در این گزارش به آن پرداخته نشده‌است.

تعداد احکام احصا شده برای فرابخش/بخش و تعداد احکام بررسی و ارزیابی شده از هر بخش/فرابخش به شرح نمودار زیر است.

نمودار ۱. تعداد احکام احصاء شده و تعداد احکام بررسی شده هر فرابخشی/بخش

مأخذ: مطالعات تحقیق.

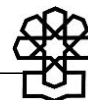
تا پایان مراحل نهایی‌سازی گزارش در ویرایش اول، با توجه به نیاز به بررسی‌های بیشتر، از بخش‌های «محیط‌زیست و منابع طبیعی» و «ارتباطات و فناوری اطلاعات» ارزیابی نهایی از احکام درج نشده‌است؛ همچنین در ارتباط با احکام فرابخشی «اقتصاد کلان» و خصوصاً احکام مستخرج از جداول مربوط به ماده ۳ قانون برنامه ششم توسعه، ارزیابی عملکرد احکام به صورت تفصیلی در بخش ۵ این گزارش آمده است.

تفکیک احکام بررسی شده از دو سند «قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۴۰۰-۱۳۹۶» و «قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور» به شرح زیر است.

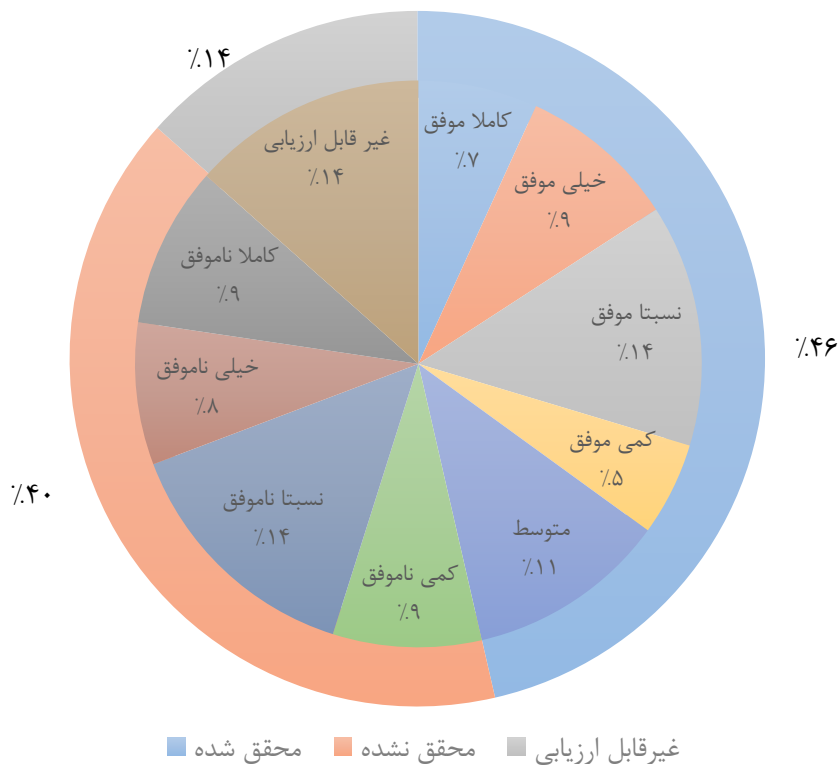
جدول ۷. احکام احصاء شده و احکام بررسی و ارزیابی شده در دو قانون

عنوان قانون	تعداد احکام احصاء شده	تعداد احکام بررسی و ارزیابی شده
قانون برنامه ششم	۷۸۲	۵۴۳
قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه	۲۶۲	۱۸۹
مجموع دو قانون	۱۰۴۴	۷۳۲

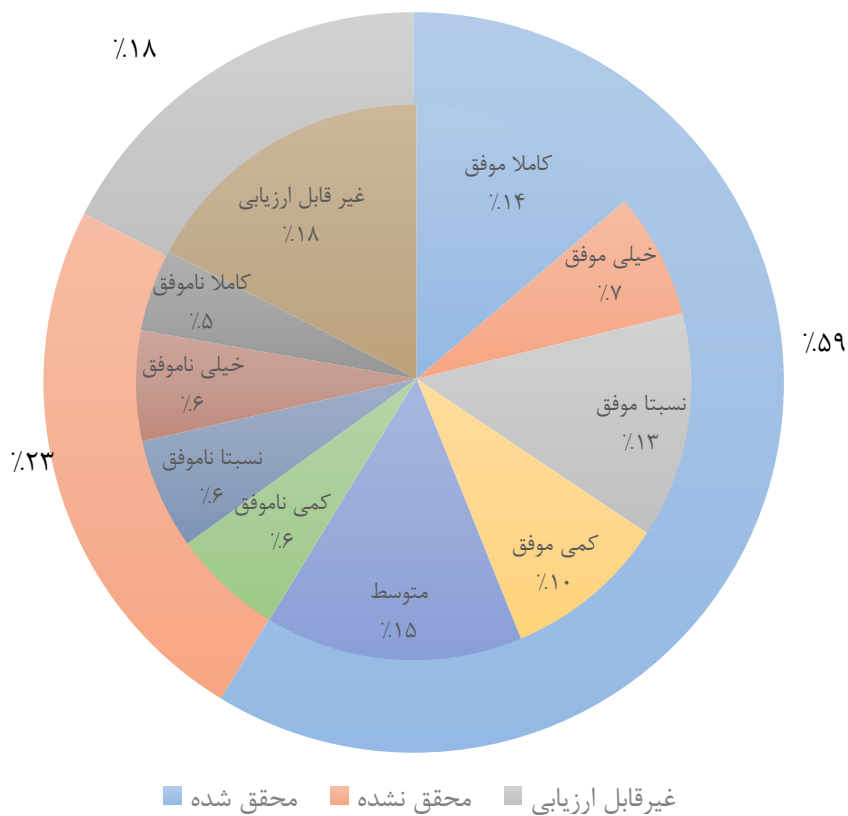
مأخذ: مطالعات تحقیق.

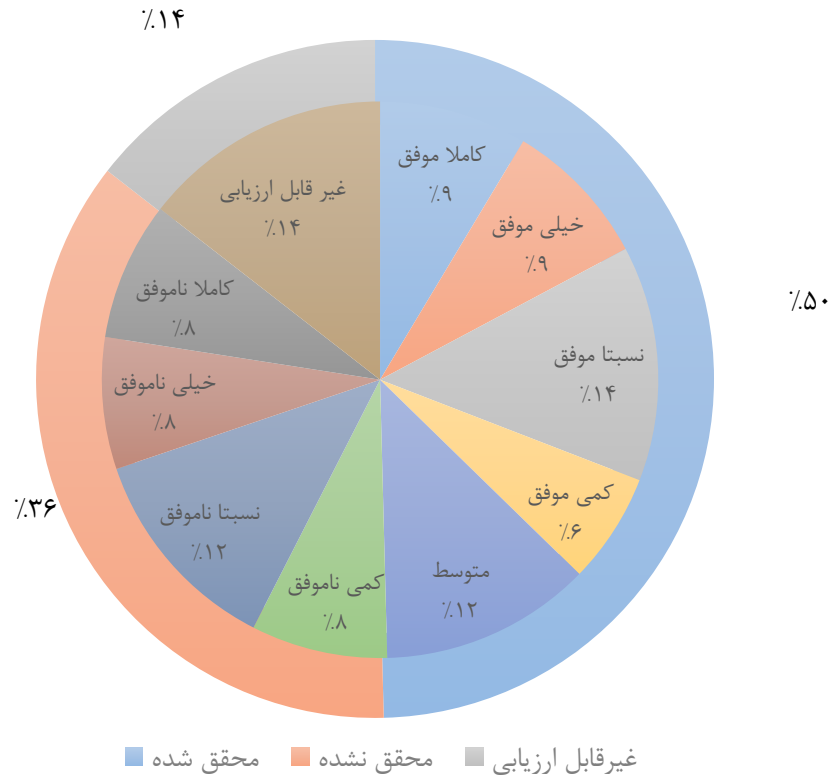
نمودار ۲. ارزیابی عملکرد احکام قانون برنامه ششم توسعه

نمودار ۳. ارزیابی عملکرد احکام قانون دائمی برنامه‌های توسعه کشور

نمودار ۴. ارزیابی عملکرد احکام مجموع دو قانون برنامه ششم توسعه
و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

مأخذ: مطالعات تحقیق.

همچنانکه پیش از این اشاره شد با توجه به اینکه در این گزارش، عملکردهای متوسط، کمی موفق، نسبتاً موفق، خیلی موفق و کاملاً موفق، معادل «تحقق حکم» در نظر گرفته شده و عملکردهای کمی ناموفق، نسبتاً ناموفق، خیلی ناموفق و کاملاً ناموفق، معادل «عدم تحقق حکم» در نظر گرفته شده است لذا به طور کلی می‌توان ارزیابی احکام قوانین برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور را در قالب جدول زیر ملاحظه کرد.

جدول ۸. ارزیابی عملکرد احکام قوانین برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

مجموع دو قانون	قانون احکام دائمی	قانون برنامه ششم توسعه	عملکرد احکام
۵۰٪	۵۹٪	۴۶٪	احکام محقق شده
۳۶٪	۲۳٪	۴۰٪	احکام محقق نشده
۱۴٪	۱۸٪	۱۴٪	احکام غیر قابل ارزیابی

مأخذ: مطالعات تحقیق.

همچنانکه مشاهده می‌گردد، با معیار «تحقق حکم» مطابق با آنچه در فوق اشاره شد، قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، به ترتیب ۴۶ و ۵۹ درصد تحقق یافته‌اند. بایستی در نظر داشت که چنانچه، تحقق یک حکم به منزله موفقیت کامل آن، یعنی تحقق ۱۰۰ درصدی در نظر گرفته شود، آنگاه مطابق با نمودارهای ۲، ۳ و ۴، قوانین برنامه توسعه ششم و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، به ترتیب ۷ و ۱۴ درصد و در مجموع دو قانون ۹ درصد تحقق یافته‌اند. با این حال با توجه به اینکه در این گزارش عملکرد متوسط حکم، به منزله تحقق حکم در نظر گرفته شده‌است، طبعاً، تعداد احکام محقق شده نسبت به حالت گفته شده، به مراتب بیشتر ارزیابی شده‌است.

به منظور تفکیک عملکرد احکام، ارزیابی عملکرد احکام برای هر فرابخش/بخش در مجموع دو قانون برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه نیز به شرح جدول زیر قابل مشاهده است.

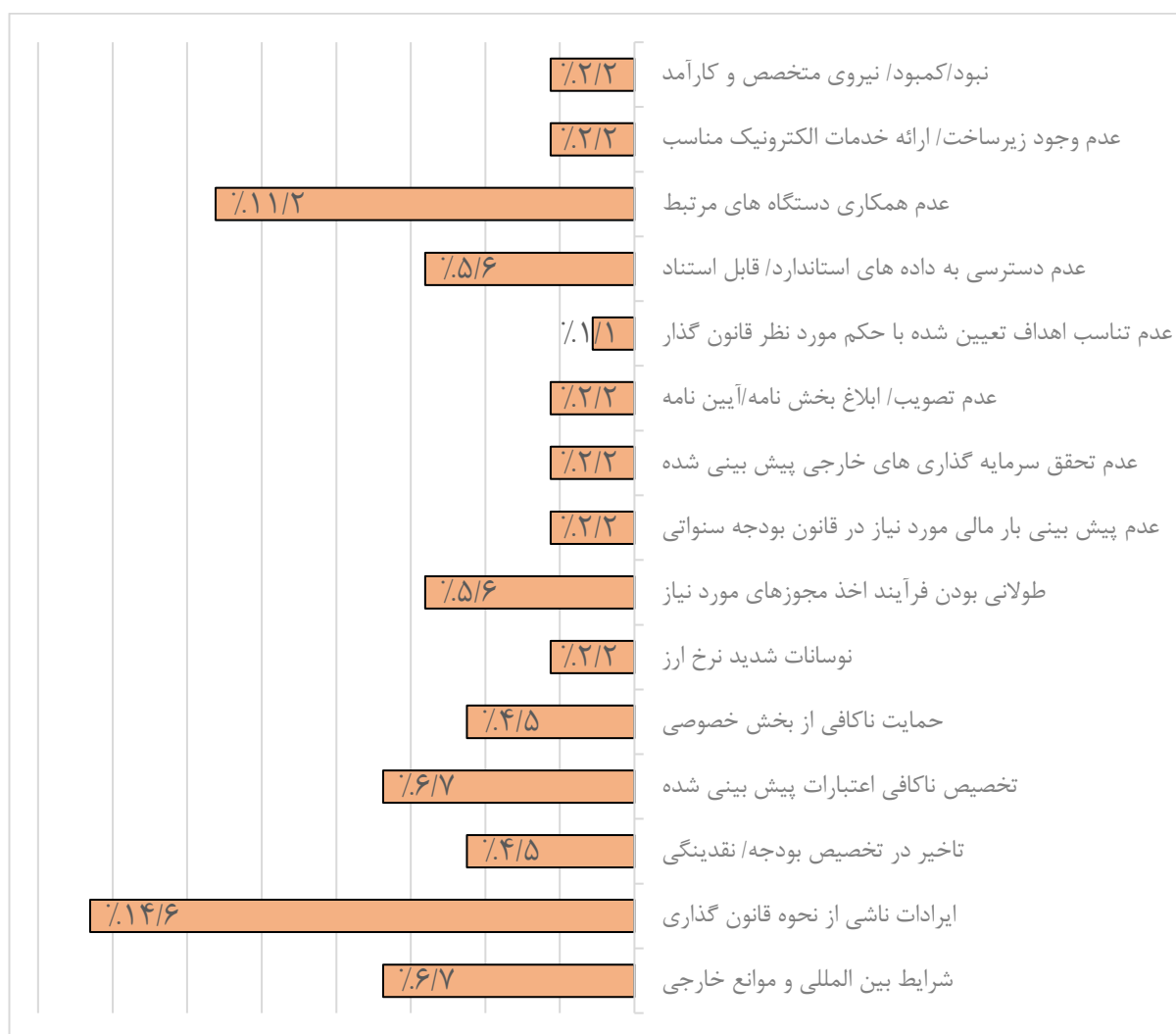
جدول ۹. میزان تحقق احکام در هر یک از فرابخش/بخش‌های قوانین برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه

فرابخش/بخش	تعداد احکام بررسی شده	تعداد احکام محقق شده	درصد تحقق احکام	تعداد احکام محقق نشده	درصد عدم تحقق احکام	تعداد احکام غیر قابل ارزیابی	درصد احکام غیر قابل ارزیابی
اقتصاد کلان	۱۲	۰	٪۰	۱۲	٪۱۰۰	۰	٪۰
بودجه و مالیه عمومی	۶۰	۴۵	٪۷۵	۱۵	٪۲۵	۰	٪۰
نظام پولی و تأمین مالی	۴۸	۳۳	٪۶۹	۱۵	٪۳۱	۰	٪۰
محیط کسب و کار و خصوصی سازی و مناطق آزاد	۲۰	۱۲	٪۶۰	۷	٪۳۵	۱	٪۵
توازن منطقه‌ای و توسعه روستایی	۱۵	۱۱	٪۷۳	۱	٪۷	۳	٪۲۰
نظام اداری، شفافیت، مبارزه با فساد و بهبود نظام پرداخت	۱۹	۱۰	٪۵۳	۸	٪۴۲	۱	٪۵
محیط زیست و منابع طبیعی	۰	۰	-	۰	-	۰	-
کشاورزی	۷۰	۲۴	٪۳۴	۲۵	٪۳۶	۲۱	٪۳۰
آب	۱۳	۱	٪۸	۱۲	٪۹۲	۰	٪۰
انرژی، صنعت و معدن	۶۶	۲۶	٪۳۹	۳۲	٪۴۸	۸	٪۱۲
حمل‌ونقل و مسکن	۳۹	۲۸	٪۷۲	۹	٪۲۳	۲	٪۵
ارتباطات و فناوری اطلاعات	۰	۰	-	۰	-	۰	-
آموزش عمومی، آموزش عالی و علم و فناوری	۶۷	۳۸	٪۵۷	۲۳	٪۳۴	۶	٪۹
سلامت، بیمه سلامت، زنان و خانواده	۶۶	۲۹	٪۴۴	۳۴	٪۵۲	۳	٪۵
بیمه اجتماعی، امور حمایتی و آسیب‌های اجتماعی	۸۴	۵۰	٪۶۰	۲۲	٪۲۵	۱۲	٪۱۴
ایثارگران	۴۳	۲۹	٪۶۷	۱۴	٪۳۳	۰	٪۰
فرهنگ، هنر و ورزش	۳۳	۹	٪۲۷	۱۹	٪۵۸	۵	٪۱۵
سیاست، ...	۸	۱	٪۱۳	۷	٪۸۸	۰	٪۰
حقوقی و قضایی	۶۹	۱۷	٪۲۵	۸	٪۱۳	۴۴	٪۶۳
جمع	۷۳۲	۳۶۳	-	۲۶۳	-	۱۰۶	-

مأخذ: مطالعات تحقیق.

همانطور که ملاحظه می‌گردد، از بین احکام بررسی شده در هر بخش، بیشترین میزان تحقق احکام نسبت به تعداد احکام بررسی شده به ترتیب در بخش‌های «بودجه و مالیه عمومی»، «توازن منطقه‌ای و توسعه روستایی»، «حمل و نقل و مسکن» و «نظام پولی و تأمین مالی» اتفاق افتاده است. کمترین میزان تحقق احکام نیز در بخش‌های «اقتصاد کلان» و «آب» صورت پذیرفته است. همانطور که پیش از این اشاره شد در بخش‌های «محیط‌زیست و منابع طبیعی» و «ارتباطات و فناوری اطلاعات» ارزیابی نهایی از احکام انجام نشده است و به همین دلیل، درصد تحقق درج نشده است. همچنین شایان توجه است که بیشترین میزان غیرقابل ارزیابی بودن احکام در هر بخش، مربوط به بخش «حقوقی و قضایی» است. عدم تحقق تعداد زیادی از احکام در ارزیابی عملکرد احکام قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، حاکی از دلایلی است که منجر به عدم موفقیت این احکام شده است. به طور کلی می‌توان سهم هر یک از دلایل مورد اشاره در قسمت قبل این گزارش در عدم تحقق احکام را برای دو قانون برنامه مذکور به شرح زیر مشاهده کرد.

نمودار ۵. سهم دلایل عدم تحقق احکام قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

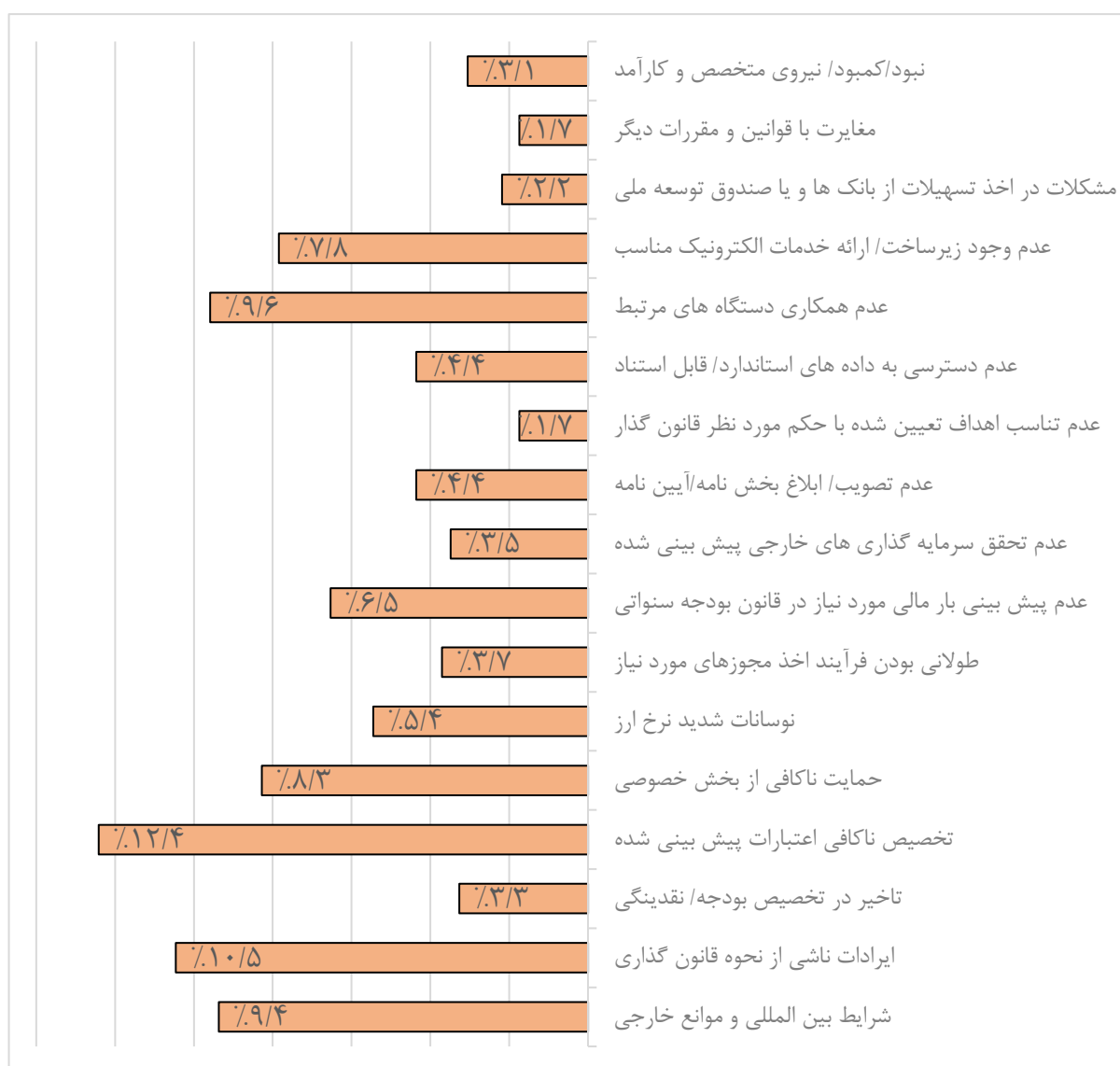

مأخذ: مطالعات تحقیق.

همانگونه که ملاحظه می‌شود، براساس «ایرادات ناشی از قانون‌گذاری» و «عدم همکاری دستگاه‌های مرتبط» از مهم‌ترین دلایل عدم تحقق **قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور** بوده‌اند. این در حالیست که دلایلی چون «عدم تناسب اهداف تعیین‌شده با حکم مورد نظر قانون‌گذار» و نیز «نبود/کمبود/نیروی انسانی متخصص» و «نوسانات شدید نرخ ارز» کمترین تاثیر را در تحقق احکام داشته‌اند. لازم به ذکر است، دلایل دیگری چون «مغایرت با قوانین و مقررات دیگر» و نیز «اخذ تسهیلات از بانک‌ها و یا صندوق توسعه ملی» در عدم تحقق احکام این قانون هیچ تاثیری نداشته‌اند. همچنین مجموع سایر دلایل دیگر به غیر از دلایل اشاره شده در جدول ۵ این تحقیق، نیز براساس سهمی ۲۶ درصدی در عدم تحقق احکام این قانون داشته‌است.

نمودار ۶. سهم دلایل عدم تحقق احکام قانون برنامه ششم توسعه کشور

مأخذ: مطالعات تحقیق.

همانگونه که ملاحظه می‌شود، «تخصیص ناکافی اعتبارات پیش‌بینی‌شده»، «ایرادات ناشی از قانون‌گذاری»، «عدم همکاری دستگاه‌های مرتبط» و نیز «شرایط بین‌المللی و موانع خارجی» از مهم‌ترین دلایل عدم تحقق احکام قانون برنامه ششم توسعه بوده‌اند. این در حالیست که دلایلی چون «عدم تناسب اهداف تعیین‌شده با حکم مورد نظر قانون‌گذار» و نیز «مغایرت با قوانین و مقررات دیگر» کمترین تاثیر را در تحقق احکام داشته‌اند. لازم به ذکر است که مجموع سایر دلایل دیگر به غیر از دلایل اشاره شده در جدول ۵ این تحقیق، نیز سهمی ۱۹ درصدی در عدم تحقق احکام این قانون داشته‌است.

نمودار ۷. سهم دلایل عدم تحقق احکام مجموع دو قانون برنامه ششم توسعه و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور

مأخذ: مطالعات تحقیق.

ملاحظه می‌شود که در بررسی دلایل عدم تحقق احکام مجموع قوانین برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، «تخصیص ناکافی اعتبارات پیش‌بینی‌شده»، «عدم همکاری دستگاه‌های مرتبط»، «ایرادات ناشی از قانون‌گذاری» و نیز «شرایط بین‌المللی و موانع خارجی» بیشترین سهم را در عدم تحقق احکام داشته‌اند.

همچنین دلایلی چون «عدم تناسب اهداف تعیین شده با حکم مورد نظر قانون گذار»، «مغایرت با قوانین و مقررات دیگر» و «مشکلات در اخذ تسهیلات از بانکها و یا صندوق توسعه ملی» کمترین سهم را در عدم تحقق احکام داشته‌اند. لازم به توضیح است که مجموع سایر دلایل دیگر به غیر از دلایل اشاره شده در جدول ۵ این تحقیق، نیز سهمی ۱۷/۵ درصدی در عدم تحقق احکام این قانون داشته‌است.

۵. بررسی موردی برخی احکام مهم قانون برنامه ششم توسعه

با توجه به آنچه در ارتباط با ارزیابی عملکرد احکام قانون برنامه ششم توسعه در قسمت‌های قبل مشاهده گردید، در این قسمت، در ارتباط با مهم‌ترین احکام فصول قانون مشتمل بر اقتصاد کلان، اشتغال، محیط کسب و کار، آمایش سرزمین، نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد، توسعه گردشگری، حمل و نقل و مسکن، امور حمایتی و آسیب‌های اجتماعی، نظام پولی و بانکی و تأمین منابع مالی و صنعت، با ذکر متن قانون و ارائه ارزیابی عملکرد، مواردی به‌عنوان نمونه ارائه می‌شوند. در این قسمت از گزارش به منظور ارائه ارزیابی دقیق‌تر و تخصصی‌تر از داده‌ها و گزارش‌های در دسترس تا سال ۱۴۰۰ نیز بهره جسته می‌شود.

۵-۱. اقتصاد کلان

– جدول شماره ۱ و شماره ۲ از ماده (۳) قانون برنامه ششم توسعه

«به منظور دستیابی به رشد اقتصادی متوسط سالانه هشت درصد (۸٪) و ضریب جینی (۰/۳۴) در سال پایانی برنامه، اهداف کمی کلان و بخشهای اقتصادی به تفکیک جداول (۱)، (۲) و (۳) تعیین می‌شود:»

جدول شماره (۱) - تصویر شاخص های مهم اقتصاد کلان در برنامه ششم						
ردیف	نام شاخص	واحد اندازه گیری	سال پایه ۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۴۰۰	متوسط در برنامه ششم (درصد)
۱	تولید ناخالص داخلی	هزار میلیارد ریال به قیمت ثابت ۱۳۸۳	۲۰۹۵	۲۲۵۶	۳۰۷۸	(متوسط رشد سالانه) ۸
۲	تولید سرانه	میلیون ریال به ازای هر نفر به قیمت ثابت ۱۳۸۳	۲۶/۱	۲۷/۸	۳۶/۱	(متوسط رشد سالانه) ۶/۷
۳	بهره وری کل عوامل تولید	شاخص (۱۰۰=۱۳۹۵)	۱۰۰	۱۰۲	۱۱۵	(متوسط رشد سالانه) ۲/۸
۴	تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	هزار میلیارد ریال به قیمت ثابت ۱۳۸۳	۴۴۰	۴۹۵	۱۱۶۰	(متوسط رشد سالانه) ۲۱/۴
۵	هزینه های مصرفی کل	هزار میلیارد ریال به قیمت ثابت ۱۳۸۳	۱۱۹۷	۱۲۶۳	۱۵۲۴	(متوسط رشد سالانه) ۵
۶	صادرات غیر نفتی کالا و خدمات (بدون میعانات گازی)	میلیون دلار	۴۲۱۵۰	۴۷۵۸۳	۱۱۲۷۳۹	(متوسط رشد سالانه) ۲۱/۷
۷	واردات کل	میلیون دلار	۶۹۹۶۷	۸۶۵۵۷	۱۵۲۴۹۷	(متوسط رشد سالانه)

جدول شماره (۱) - تصویر شاخص های مهم اقتصاد کلان در برنامه ششم						
ردیف	نام شاخص	واحد اندازه گیری	سال پایه ۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۴۰۰	متوسط در برنامه ششم (درصد)
						۱۶/۹
۸	نقدینگی	هزار میلیارد ریال	۱۳۰۰۳	۱۵۶۰۴	۲۸۵۰۸	(متوسط رشد سالانه) ۱۷
۹	نرخ تورم	درصد	۷/۹	۸/۳	۷/۹	(متوسط برنامه) ۸/۸
۱۰	نرخ بیکاری	درصد	۱۲/۶	۱۲	۸/۶	(متوسط برنامه) ۱۰/۲

مأخذ: قانون برنامه ششم توسعه.

جدول شماره (۲): تصویر متغیرهای اقتصادی بخش های اقتصادی در دوره برنامه ششم (درصد)										
شاخص ها	کشوری	نفت	معادن	صنعت	آب و برق و گاز	ساختمان	حمل و نقل و انبارداری	ارتباطات	سایر خدمات	جمع
متوسط رشد سالانه ارزش افزوده (درصد)	۸/۰	۷/۰	۸/۸	۹/۳	۹/۰	۷/۵	۸/۳	۱۹/۴	۵/۸	۸/۰
متوسط رشد سالانه اشتغال (درصد)	۳/۹	۲/۱	۴/۶	۳/۴	۶/۶	۳/۷	۵/۰	۹/۵	۴/۳	۳/۹
متوسط رشد سالانه سرمایه گذاری (درصد)	۲۰/۳	۳۹/۵	صنعت و معادن ۲۶/۱		۳۰/۲	۲۶/۵	۲۲/۶	۵۱/۸	۱۸/۱	۲۱/۵
متوسط رشد سالانه بهره وری کل عوامل تولید (درصد)	۳/۲	۱/۸	۲/۴	۲/۰	۲/۰	۲/۸	۲/۱	۶/۵	۰/۸	۲/۸

مأخذ: قانون برنامه ششم توسعه.

ارزیابی عملکرد حکم/ماده

به منظور بررسی و ارزیابی عملکرد اهداف مندرج در جداول ۱ و ۲ ماده (۳) قانون برنامه ششم توسعه، ابتدائاً وضعیت تحقق هر یک از شاخص‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جدول ۱۰. میزان تحقق اهداف مندرج در جداول ۱ و ۲ ماده (۳) قانون برنامه ششم توسعه

میزان تحقق (درصد)	هدف حکم (به درصد)	شرح
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با منفی ۰/۵ درصد بوده است.	۸	متوسط رشد سالانه تولید ناخالص داخلی
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با منفی ۱/۸ درصد بوده است.	۶/۷	متوسط رشد سالانه تولید سرانه
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با منفی ۵ درصد بوده است.	۲۱/۴	متوسط رشد سالانه تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با ۶ درصد بوده است.	۵	متوسط رشد سالانه هزینه‌های مصرفی کل
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با منفی ۰/۵ درصد بوده است.	۸	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده (درصد)
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با ۳/۲ درصد بوده است.	۸	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده کشاورزی
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با منفی ۹ درصد بوده است.	۷	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده نفت
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با ۲/۴ درصد بوده است.	۸/۸	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده معدن
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با ۱/۲ درصد بوده است.	۹/۳	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده صنعت
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰ برابر با ۰/۴ درصد بوده است.	۹	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده آب و برق و گاز
متوسط رشد سالانه ارزش افزوده ساختمان	۷/۵	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده ساختمان
متوسط رشد سالانه حمل و نقل و انبارداری و ارتباطات تا سال ۱۴۰۰ برابر با ۴ درصد بوده است.	۸/۳	حمل و نقل و انبارداری
میانگین رشد اشتغال کشور تا سال ۱۴۰۰ حدود ۰/۸ درصد بوده است.	۱۹/۴	متوسط رشد سالانه ارزش افزوده ارتباطات
رشد اشتغال این بخش تا سال ۱۳۹۸ حدود ۲ درصد بوده است.	۳/۹	متوسط رشد سالانه اشتغال
رشد اشتغال این بخش تا سال ۱۳۹۸ حدود ۰/۴ درصد بوده است.	۳/۹	متوسط رشد سالانه اشتغال بخش کشاورزی
رشد اشتغال این بخش تا سال ۱۳۹۸ حدود ۵/۶ درصد بوده است.	۲/۱	متوسط رشد سالانه اشتغال بخش نفت
رشد اشتغال این بخش تا سال ۱۳۹۸ حدود ۳/۵ درصد بوده است.	۴/۶	متوسط رشد سالانه اشتغال بخش معدن
رشد اشتغال این بخش تا سال ۱۳۹۸ حدود ۶/۹ درصد بوده است.	۳/۴	متوسط رشد سالانه اشتغال بخش صنعت
رشد اشتغال این بخش تا سال ۱۳۹۸ حدود ۰/۱ درصد بوده است.	۶/۶	متوسط رشد سالانه اشتغال بخش آب و برق و گاز
رشد اشتغال این بخش تا سال ۱۳۹۸ حدود ۲/۱ درصد بوده است.	۳/۷	متوسط رشد سالانه اشتغال بخش ساختمان
رشد اشتغال این بخش تا سال ۱۳۹۸ حدود ۰/۳ درصد بوده است.	۵	متوسط رشد سالانه اشتغال بخش حمل و نقل و انبارداری
متوسط نرخ تورم تا سال ۱۴۰۰ بر اساس اعلام بانک مرکزی ۳۵/۵ درصد و بر اساس اعلام مرکز آمار ایران ۲۶/۶ درصد بوده است.	۹/۵	متوسط رشد سالانه اشتغال بخش ارتباطات
متوسط رشد نقدینگی تا سال ۱۴۰۰ حدود ۳۰ درصد بوده است.	۸/۸	متوسط تورم
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۴۰۰، ۴ درصد بوده است.	۱۷	متوسط رشد سالانه نقدینگی
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، منفی ۰/۸ درصد بوده است.	۲۱/۷	متوسط رشد سالانه صادرات غیرنفتی کالا و خدمات
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، منفی ۲/۷ درصد بوده است.	۱۶/۹	متوسط رشد سالانه رشد واردات کل
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، منفی ۵/۷ درصد بوده است.	۲/۸	متوسط رشد سالانه بهره‌وری کل عوامل تولید
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، منفی ۲/۷ درصد بوده است.	۳/۲	متوسط رشد سالانه بهره‌وری بخش کشاورزی
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، منفی ۷/۷ درصد بوده است.	۱/۸	متوسط رشد سالانه بهره‌وری بخش نفت
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، ۵/۷ درصد بوده است.	۲/۴	متوسط رشد سالانه بهره‌وری بخش معدن
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، ۲/۲۰ درصد بوده است.	۲	متوسط رشد سالانه بهره‌وری بخش صنعت
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، ۱/۵ درصد بوده است.	۲	متوسط رشد سالانه بهره‌وری بخش آب و برق و گاز
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، ۲/۴ درصد بوده است.	۲/۸	متوسط رشد سالانه بهره‌وری بخش ساختمان
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، صفر درصد بوده است.	۲/۱	متوسط رشد سالانه بهره‌وری بخش حمل و نقل و انبارداری
متوسط رشد سالانه تا سال ۱۳۹۹، ۳۴ درصد بوده است.	۶/۵	متوسط رشد سالانه بهره‌وری بخش ارتباطات

مأخذ: درگاه بانک مرکزی و مرکز آمار ایران.

رشد اقتصادی ۸ درصدی یکی از اهداف کمی برنامه های پنجم و ششم توسعه بوده است که در هیچ یک از سال‌های این دو برنامه (به جز سال ۱۳۹۵ و آن هم به دلیل رشد قابل توجه صادرات نفت) محقق نشده است. ضمن اینکه به دلیل رشدهای اقتصادی منفی در اکثر سال‌ها، متوسط رشد اقتصادی ایران طی سال‌های برنامه ششم، منفی ۰/۵ درصد بوده است. هر چند نمی‌توان نقش شرایط بین‌المللی را در عدم تحقق هدف رشد ۸ درصدی نادیده گرفت با این حال بررسی‌ها نشان می‌دهد که هدف رشد اقتصادی ۸ درصدی در شرایط موجود تا حدی نیز برای اقتصاد ایران غیرواقع بینانه به نظر می‌رسید. در چنین شرایطی سوال اینست که هدف‌گذاری رشد اقتصادی ۸ درصدی تا چه حد واقع بینانه بوده است. با توجه به سنخیت پایین هدف رشد اقتصادی با واقعیت‌های اقتصاد ایران، نهادهای ناظر نیز هیچ‌گاه در مقام بازخواست دولت‌ها در خصوص چرایی عدم تحقق اهداف برنیامدند. یکی از مهم‌ترین عوامل این ناکامی، عدم دستیابی به هدف متوسط رشد ۲۱/۴ درصدی تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بوده است. در واقع طی سال‌های برنامه ششم نه تنها در هیچ یک از سال‌ها این هدف محقق نشد بلکه بر اساس اعلام مرکز آمار ایران رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به ترتیب منفی ۱۸ و منفی ۱۷/۴ درصد بوده است. البته سوال مبنایی‌تر آنست که با وجود بی‌ثباتی‌های قابل توجه اقتصاد کلان و محیط نامناسب کسب‌وکار در کنار مداخلات بی‌قاعده دولت در اقتصاد آیا اساساً امکان تحقق چنین رشد سرمایه‌گذاری‌ای وجود داشت یا خیر؟

از دیگر موارد ناکامی در دستیابی به هدف رشد ۸ درصدی عدم تحقق متوسط رشد بهره‌وری کل عوامل تولید ۲/۸ درصدی در طول برنامه ششم بوده است. در واقع در برنامه ششم توسعه یک سوم از رشد اقتصادی از محل رشد بهره‌وری هدف‌گذاری شد که آمارهای محقق‌شده تا سال ۱۳۹۹ از تحقق متوسط رشد منفی ۰/۸ درصدی بهره‌وری کل طی این سال‌ها حکایت دارد.

در خصوص وضعیت بازار کار آمارها از عدم تحقق اهداف برنامه ششم حکایت دارد در واقع در حالی که در برنامه ششم توسعه رشد ۳/۹ درصدی سالانه اشتغال هدف‌گذاری شده بود، با این حال طی سال‌های برنامه اشتغال کل به طور متوسط ۰/۸ درصد رشد داشته است. هر چند نمی‌توان نقش شیوع ویروس کرونا در عدم تحقق هدف برنامه طی سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ را نادیده گرفت (رشد منفی ۴/۱ درصدی اشتغال در سال ۱۳۹۹) با این حال بررسی‌های مرکز پژوهش‌های مجلس نشان می‌دهد حتی اشتغال ایجاد شده طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ نیز (متوسط رشد ساله ۲/۵ درصد) در مشاغل بی‌کیفیت و ناپایدار رخ داده است.^۱

در خصوص تحقق نرخ تورم متوسط ۸ درصدی طی سال‌های برنامه نیز، علی‌رغم تحقق تورم نزدیک به ۱۰ درصدی در سال ۱۳۹۶، به دلیل ناپایداری سیاست‌های پولی اتخاذ شده سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۳ و با رخ دادن جهش‌های ارزی طی سال‌های بعد، عملاً هیچ یک از اهداف تورمی محقق نگردید.

۱. جهت مطالعه بیشتر رجوع کنید به گزارش مرکز پژوهش‌ها با عنوان «بررسی تحولات بازار کار ایران طی دوره ۱۳۹۸-۱۳۹۳، شماره مسلسل: ۱۷۴۷».

۲-۵. اشتغال

- بند «ت» ماده (۲) قانون برنامه ششم توسعه

«ماده ۲- موضوعات زیر مسائل محوری برنامه است. دولت موظف است طرح‌های (پروژه‌های) مرتبط با آن‌ها و همچنین مصوبات ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی صرفاً در حوزه‌های ذیل‌الذکر را در بودجه سالانه اعمال نماید.

ت- موضوعات خاص کلان فرابخشی در مورد بهبود محیط کسب و کار، اشتغال، فضای مجازی، بهره‌وری تأمین منابع مالی برای اقتصاد کشور، نظام عادلانه پرداخت و رفع تبعیض، توانمندسازی محرومان و فقرا (با اولویت زنان سرپرست خانوار)، بیمه‌های اجتماعی و ساماندهی و پایداری صندوق‌های بیمه‌ای و بازنشستگی و پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی و اجرای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، فرهنگ عمومی و سبک زندگی ایرانی-اسلامی»

- ارزیابی عملکرد حکم/ماده

بررسی آمارهای رسمی نشانگر آن است که عملکرد دولت در حوزه اشتغال در طی سال‌های اجرای برنامه ششم توسعه بسیار ضعیف بوده است؛ به نحوی که از ۶۰۰ هزار شغل ایجاد شده متوسط سالانه در طول برنامه ششم، حدود ۸۰ درصد مربوط به افراد کارکن مستقل با مشاغل ناپایدار و غیررسمی بوده‌اند که تحت تاثیر سیاست حمایتی خاصی از جانب دولت برای راه‌اندازی شغل قرار نگرفته‌اند. باتوجه به صدر حکم ماده (۲)، دولت موظف بوده است طرح‌ها (پروژه‌های) مرتبط با حوزه اشتغال را در بودجه سالانه اعمال نماید.

بند «الف» تبصره «۱۸» قوانین بودجه سنواتی یکی از تبصره‌هایی بوده است که از سال ۱۳۹۵ با این هدف به تصویب می‌رسیده است. سیر تحول این بند طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰ نشان‌دهنده چرخش‌های سیاستی مختلف در رویکرد کلی، متولی اجرا، ساختار اجرایی، ترکیب و میزان منابع و ... است.

آسیب‌شناسی اجرای بند الف تبصره «۱۸» قوانین بودجه طی سال‌های اخیر نشان می‌دهد که به دلیل چرخش‌های سیاستی فوق و همچنین ضعف بدنه اجرایی و نظام اداری کشور، عملکرد این تبصره در سال‌های گذشته چندان قابل دفاع نیست. در جدول زیر تصویر کلی روند تحولات این تبصره و عملکرد سال‌های مختلف نشان داده شده است.

جدول ۱۱. خلاصه روند تحولات بند «الف» تبصره «۱۸» قوانین بودجه طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۰

عنوان	بند «الف» تبصره «۱۸» در قوانین بودجه		
	سال ۱۳۹۶	سال ۱۳۹۷-۱۳۹۹	سال ۱۴۰۰
رویکرد	برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب برای ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و پایدار	اجرای برنامه اشتغال گسترده و مولد با تأکید بر اشتغال جوانان، دانش‌آموختگان دانشگاهی، زنان و اشتغال حمایتی،	ایجاد و توسعه، تولید، اشتغال و کارآفرینی
منابع	۱۰ هزار میلیارد ریال	سال ۱۳۹۷-۴۲۳۵۰ میلیارد ریال سال ۱۳۹۸-۵۱۱۶۰ میلیارد ریال سال ۱۳۹۹-۱۰۲۰۰۰ میلیارد ریال	۳۲۰ هزار میلیارد ریال
عملکرد تخصیص	عملکرد نداشته است.	با توجه به عدم تحقق منابع بند «الف» تبصره «۱۸» در سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹، براساس مصوبه شورای عالی	با گذشت ۱۰ ماه از سال، صرفاً ۱۰۱۶۰۰ میلیارد ریال از منابع به

بند «الف» تبصره «۱۸» در قوانین بودجه			عنوان
سال ۱۴۰۰	سال ۱۳۹۷-۱۳۹۹	سال ۱۳۹۶	
در دستگاه‌های مشمول (جدول ۱) در بند مذکور تا مورخ ۱۴۰۰/۹/۱۴ پرداخت شده است.	هماهنگی اقتصادی معادل ریالی برداشت یک میلیارد دلار از منابع صندوق توسعه ملی برای این مهم با تأیید مقام معظم رهبری اختصاص یافت. آنچه از عملکرد بند «الف» تبصره «۱۸» بیان می‌شود در حقیقت عملکرد تخصیص منابع صندوق توسعه ملی (نه منابع بودجه‌ای) و برای مجموع سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ می‌باشد.		منابع
وزارت امور اقتصادی و دارایی	سازمان برنامه و بودجه	شورای عالی اشتغال	متولی
ندارد	سازمان برنامه و بودجه	سازمان برنامه و بودجه	ناظر
ملی - استانی	ملی - استانی	ملی - استانی	برنامه
ملی	ملی	ملی	توزیع

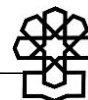
مأخذ: تحقیق.

همانگونه که مشاهده می‌گردد تقریباً هر ساله چرخش‌های سیاستی مهمی برای بند تحمیل می‌گردد. به نظر می‌رسد این تغییرات نشأت گرفته از یک الگوی فکری منسجم و واحد نیست و بیشتر بر اساس آزمون و خطا صورت گرفته است. کمبود نظارت تخصصی موثر و کارآمد در بررسی و اجرای طرح‌های دستگاه‌های اجرایی، عدم هماهنگی بین دستگاه‌ها، ضعف و عدم تکمیل نظام اطلاعات بازار کار، عدم تمایل بانک‌ها جهت پرداخت تسهیلات، گسستگی و پراکندگی برنامه‌های اشتغال‌زا، عدم تحقق منابع مالی پیش‌بینی شده و شوک‌های برونزا و عدم ثبات در اقتصاد کلان از مهم‌ترین دلایل شکست دولت در تحقق مفاد مربوط به ایجاد اشتغال در قانون برنامه ششم بوده‌است.

۳-۵. محیط کسب و کار

– ماده (۲۲) قانون برنامه ششم توسعه

<p>الف- دولت مکلف است با اقدام قانونی در جهت اصلاح قوانین، مقررات و رویه‌ها، محیط کسب و کار را به‌گونه‌ای امن، سالم، سهل و شفاف سازد تا در پایان سال چهارم اجرای قانون برنامه، رتبه ایران در دو شاخص رقابت‌پذیری بین‌المللی و شاخص‌های بین‌المللی حقوق مالکیت در میان کشورهای منطقه سند چشم‌انداز به رتبه سوم ارتقاء یابد و هر سال بیست درصد (۲۰٪) از این هدف محقق شود. در شاخص کسب و کار هر سال ده رتبه ارتقاء یافته و به کمتر از هفتاد در پایان اجرای قانون برنامه برسد. وزیر امور اقتصادی و دارایی مکلف است در پایان شهریور و اسفندماه هر سال، گزارش میزان تحقق حکم این بند را همراه مستندات به مجلس شورای اسلامی ارائه نماید.</p> <p>ب- وزارت امور اقتصادی و دارایی موظف است با هدف تضمین امنیت سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در کشور، جذب متخصصان، صیانت، حفاظت و مقابله با اخلال در امنیت اشخاص و بنگاه‌ها و کاهش خطرپذیری (ریسک) اجتماعی در محیط کسب و کار، با همکاری سازمان، سازمان اداری و استخدامی کشور، معاونت علمی و فناوری رئیس‌جمهور، وزارتخانه‌های تعاون، کار و رفاه اجتماعی، امور خارجه، اطلاعات، دادگستری و کشور الزامات ارتقای امنیت فضای کسب و کار را تهیه و به تصویب شورای عالی امنیت ملی برساند.»</p>

– ارزیابی عملکرد حکم/ماده

طبق ماده (۲۲) قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه، دولت مکلف به ارتقای رتبه ایران به جایگاه سوم در میان کشورهای منطقه سند چشم‌انداز در شاخص رقابت پذیری جهانی، تا پایان اجرای برنامه ششم توسعه شده است. روند تغییر رتبه کشور در گزارش رقابت پذیری جهانی نشان می‌دهد وضعیت کشور در این گزارش در سال‌های اخیر نسبت به گذشته به نحوی است که با وجود نوسانات اندک، از رتبه ۷۴ در سال ۲۰۱۵ به ۹۹ در سال ۲۰۱۹ تنزل یافته است. تنزل رتبه کشور در این شاخص در طول سال‌های اخیر نشان می‌دهد اقدام مؤثری توسط دولت در این زمینه صورت نگرفته است. در این میان تغییر روش‌شناسی گزارش رقابت پذیری جهانی در سال ۲۰۱۸، روند تنزل رتبه ایران را تشدید کرده است. مجمع جهانی اقتصاد با تغییر رویکرد اساسی در سال ۲۰۱۸، مبنای ساخت شاخص را انقلاب صنعتی چهارم قرار داده است. پس از تغییر رویکرد مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸، بیشترین افت و نوسان رتبه ایران، به ترتیب در ارکان ثبات اقتصاد کلان، نهادها، مهارت‌ها و پویایی کسب و کار بوده است. رتبه کشور در رکن ثبات اقتصاد کلان بسیار بدتر از رتبه در رویکرد قبلی محاسبه شده که نشان از وجود فضای نااطمینانی و عدم پیش‌بینی‌پذیری سرمایه‌گذاری‌ها و فعالیت‌های اقتصادی است. نامناسب بودن رتبه ایران در رکن نهادها نیز نشان‌دهنده بستری است که انگیزه فعالان اقتصادی برای سرمایه‌گذاری را به دلیل بار مقررات اضافی، آمادگی پایین دولت برای پاسخگویی به تغییرات آینده و حمایت اندک از حقوق مالکیت کاهش می‌دهد. از تحلیل نتایج گزارش رقابت پذیری جهانی برای ایران چنین برداشت می‌شود که برمبنای رویکرد جدید، اقتصاد ایران انعطاف پذیری و چابکی لازم برای مواجهه و تطبیق با تغییرات ناشی از انقلاب صنعتی چهارم را ندارد.

طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹ رتبه ایران در گزارش رقابت‌پذیری جهانی از رتبه ۷۴ در سال ۲۰۱۵ به رتبه ۷۶ در سال ۲۰۱۶ افزایش یافت و سپس در سال ۲۰۱۷ ابتدائاً در رتبه ۶۹ و سپس در رتبه ۸۸ قرار گرفت. در سال ۲۰۱۸ و ۲۰۱۹ نیز رتبه ایران در این گزارش به ترتیب ۸۹ و ۹۹ بود. ارزیابی‌ها حاکی از آن است که بسیاری از تغییرات و نوسانات امتیاز و رتبه ایران در گزارش انجام کسب‌وکار طی سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۹، نتیجه اقدام عملی و موثر دولت نبوده و در حقیقت ناشی از عواملی چون بازنگری در داده‌های اشتباه سال‌های گذشته، تغییرات روش‌شناسی بانک جهانی در تدوین شاخص و نیز تغییر وضعیت سایر کشورها بوده است.^۱

۴-۵. آمایش سرزمین

– جزء «الف» بند «الف» ماده (۲۶) قانون برنامه ششم توسعه

– «دولت موظف است در طول سال اول اجرای قانون برنامه سند آمایش سرزمین ملی و استانی را تهیه کند و پس از تصویب شورای عالی آمایش سرزمین از سال دوم اجرای قانون برنامه به اجراء در آورد.»

۱. جهت مطالعه بیشتر رجوع کنید به گزارش مرکز پژوهش‌ها با عنوان «عامل سقوط رتبه ایران در گزارش رقابت‌پذیری جهانی: تغییر روش‌شناسی یا عملکرد ضعیف دولت (گزارش نظارتی ماده (۲۲) قانون برنامه ششم توسعه، به شماره مسلسل: ۱۷۵۹۶» و «گزارش نظارتی ماده (۲۲) قانون برنامه ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران، ارتقای رتبه ایران در گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی، شماره مسلسل: ۱۷۴۴۸»

- ارزیابی عملکرد حکم/ماده

مطابق با آخرین گزارش عملکرد دولت در سال ۱۳۹۹، بر اساس جزء (۱) بند «الف» ماده (۲۶) قانون برنامه ششم توسعه، در تاریخ ۱۳۹۹/۱۲/۱۱ سند ملی آمایش به همراه اسناد آمایش استان‌ها (۳۱ استان) در شورای عالی آمایش سرزمین تصویب و به همه سازمان‌ها، وزارتخانه‌ها و سازمان‌های استانی جهت اجرا ابلاغ شده است. همچنین حسب بررسی‌های صورت گرفته بر روی گزارش دولت در سال ۱۳۹۷ در مورد اقدامات انجام شده در زمینه آمایش سرزمین، سه اقدام از ۱۱ اقدام ارائه شده در گزارش عملکرد دولت عملاً انجام نشده است که شامل موارد «ایجاد سازوکار شورای توسعه منطقه‌ای»، «پیش‌نویس چشم‌انداز توسعه مناطق کشور» و «پیش‌نویس اولیه اسناد چشم‌اندازهای بلندمدت توسعه استان‌های ۳۱ گانه کشور» می‌باشند.

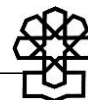
درباره سایر اقدامات دولت پیرامون آمایش سرزمین از قبیل «تهیه سند جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین»، «منطقه‌بندی آمایشی کشور»، «تدوین نظام یکپارچه برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه سرزمین و استقرار آن»، «تدوین اسناد مطالعات آمایش استان‌های کشور (نهایی بودن مطالعات آمایش سرزمین برای ۱۵ استان)»، «تکمیل کتابخانه الکترونیک توسعه»، «تدوین دانشنامه توسعه کشور»، «اطلس و آلبوم‌های سازمان فضایی وضع موجود و افق کشور» و «نظام ملی شاخص‌های ارزیابی توسعه و استقرار سامانه ارزیابی توسعه و رصد آمایش - ساترا». نتایج بررسی‌ها و ارزیابی‌ها حاکی از وجود نقاط ضعف به شرح زیر می‌باشد:

- وجود خلأهای جدی شناختی در زمینه آمایش سرزمین؛
- مشخص نبودن «استراتژی توسعه» در جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین؛
- نامشخص بودن «استراتژی توسعه صنعتی» در جهت‌گیری‌های ملی آمایش سرزمین؛
- ارتباط کافی نداشتن ضوابط ملی آمایش سرزمین با مشکلات و مسائل اساسی کشور؛
- وجود تناقض در ارائه تعریف از ضوابط ملی آمایش سرزمین به‌ویژه در مورد «کل‌نگر بودن» آن و ورود آن در جزئی‌ترین مسائل نظیر انتخاب و جانمایی فعالیت‌ها؛
- نامشخص بودن منطق و مبنای نظری طبقه‌بندی‌ها، اولویت‌بندی‌ها، انتخاب‌ها و منطقه‌بندی‌های صورت گرفته؛

- عدم تبیین ارتباط سند ملی آمایش با اسناد بالادستی، اسناد توسعه بخشی و اسناد توسعه منطقه‌ای؛
- عدم تطابق منطقه‌بندی صورت گرفته با ملاحظات زیست‌محیطی نظیر حوضه‌های آبریز؛
- نامشخص بودن ارتباط «سازوکار شورای توسعه منطقه‌ای» با «شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان»؛
- عدم تبیین ارتباط «چشم‌اندازهای بلندمدت توسعه استان‌ها» با «اسناد آمایش استانی»؛
- روشمند نبودن اسناد توسعه استانی تهیه شده و نامشخص بودن ارتباط طبقه‌بندی ۹ گانه دولت با مطالعات آمایش استانی؛

- اختصاص بخش بزرگی از مطالعات آمایش استانی به بررسی وضع موجود و نامشخص بودن خروجی بخش برنامه‌ریزی؛

- توجه به کمیت مطالعات و جمع‌آوری ۱۰۰.۰۰۰ کاربرد از مطالعات انجام شده در زمینه آمایش از سطح استان‌ها که در موارد متعددی محتوا و کیفیت آن‌ها قابل قبول نیست؛
- وجود مشکلات متعدد در زمینه استفاده و بروزرسانی سامانه ساترا در دستگاه‌های مربوطه

۵-۵. نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد

- ماده (۲۹) قانون برنامه ششم توسعه

«دولت مکلف است طی سال اول اجرای قانون برنامه نسبت به راه‌اندازی سامانه ثبت حقوق و مزایا اقدام کند و امکان تجمیع کلیه پرداخت‌ها به مقامات، رؤسا، مدیران کلیه دستگاه‌های اجرایی شامل قوای سه‌گانه جمهوری اسلامی ایران اعم از وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و مؤسسات و دانشگاه‌ها، شرکت‌های دولتی، مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت، بانکها و مؤسسات اعتباری دولتی، شرکت‌های بیمه دولتی، مؤسسات و نهادهای عمومی غیردولتی (در مواردی که آن بنیادها و نهادها از بودجه کل کشور استفاده می‌نمایند)، مؤسسات عمومی، بنیادها و نهادهای انقلاب اسلامی، مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان قانون اساسی، بنیادها و مؤسساتی که زیر نظر ولی فقیه اداره می‌شوند و همچنین دستگاه‌ها و واحدهایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر یا تصریح نام است اعم از اینکه قانون خاص خود را داشته و یا از قوانین و مقررات عام تبعیت نمایند نظیر وزارت جهاد کشاورزی، شرکت ملی نفت ایران، شرکت ملی گاز ایران، شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران، سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سازمان بنادر و کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران، سازمان توسعه و نوسازی معادن و صنایع معدنی ایران، سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران و شرکت‌های تابعه آنها، ستاد اجرایی و قرارگاه‌های سازندگی و اشخاص حقوقی وابسته به آنها را فراهم نماید، به نحوی که میزان ناخالص پرداختی به هر یک از افراد فوق مشخص شود و امکان دسترسی برای نهادهای نظارتی و عموم مردم فراهم شود. وزارت اطلاعات، نیروهای مسلح و سازمان انرژی اتمی ایران از شمول این حکم مستثنی هستند. اجرای این حکم در خصوص بنگاه‌های اقتصادی متعلق به وزارت اطلاعات، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح تنها با مصوبه شورای عالی امنیت ملی مجاز خواهد بود.»

- ارزیابی عملکرد حکم/ماده

هر چند دولت نسبت به راه‌اندازی سامانه ثبت حقوق و مزایا اقدام نموده و بسیاری از دستگاه‌های اجرایی مشمول این ماده اطلاعات مربوط به حقوق و مزایای مدیران و کارکنان خود را در این سامانه ثبت کرده‌اند، اما شفافیت حقوق و مزایای مقامات، روسا و مدیران دستگاه‌های اجرایی یادشده علی‌رغم گذشت بیش از پنج سال از تصویب قانون مدنظر کماکان محقق نشده است. این در حالی است که به نظر می‌رسد اختلاف نظر کارشناسی و عدم اراده کافی دولت برای اجرای این قانون، تعارض منافع و مقاومت برخی از دستگاه‌های اجرایی در ارائه اطلاعات لازم، عدم کفایت اقدامات نظارتی مجلس و همچنین ملاحظات سیاسی اجتماعی و رسانه‌ای از جمله مهمترین دلایل عدم تحقق مناسب ماده (۲۹) قانون برنامه ششم توسعه محسوب می‌شوند.

۵-۶. توسعه گردشگری

- بند «الف» ماده (۱۰۰) قانون برنامه ششم توسعه

- «ماده ۱۰۰- الف- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری مکلف است تا پایان سال اول اجرای قانون برنامه، سند راهبردی توسعه گردشگری را در چهارچوب قوانین مربوطه با رویکرد استفاده حداکثری از بخش خصوصی جهت تصویب هیأت وزیران ارائه نماید.»

- ارزیابی عملکرد حکم/ماده

سند راهبردی توسعه گردشگری در تیر ماه ۱۳۹۹ به تصویب هیأت وزیران رسیده است. این سند شامل ۹ بخش کلیدی است؛ مقدمه، تعریف اصطلاحات، چشم‌انداز، بیانیه مأموریت، ارزش‌ها، اهداف کلان، حوزه همکاری دستگاه‌های مرتبط، الزامات تحقق و پیاده‌سازی سند و راهبردهای کلان و سیاست‌های توسعه گردشگری و اقدامات اساسی. نکته قابل ذکر آن است که سند ارائه شده نتوانسته چالش‌های حوزه گردشگری را حل کرده و اجماعی میان بازیگران و ذینفعان این حوزه ایجاد نماید. به عبارتی، این سند حاوی گزاره‌های همواره درست غیرقابل اجرا است.

اما تهیه و تدوین پیش نویس بسته دیپلماسی گردشگری کشور با هماهنگی وزارت امور خارجه، تدوین طرح توسعه گردشگری بر پایه کشتی‌های بادبانی، تدوین تفاهم‌نامه میان وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی با وزارت راه و شهرسازی، تهیه و تدوین تقویم رویدادهای شاخص استانی (۶۳ رویداد شاخص داخلی) و تدوین پیش‌نویس شیوه نامه صدور مجوز مراکز گردشگری ساحلی و دریایی و همچنین تهیه و تدوین ضوابط تعیین و تایید صلاحیت علمی و فنی برای صدور مجوز فعالیت مشاوران حقیقی و حقوقی در حوزه گردشگری از جمله مواردی است که در گزارش عملکرد برنامه ششم توسعه، در راستای تحقق برخی از اهداف تعیین شده در این سند می‌باشد^۱.

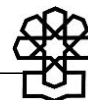
۵-۷. حمل‌ونقل و مسکن

- ماده (۵۷) از قانون برنامه ششم توسعه

- «الف- دولت مکلف است به‌منظور تکمیل و اجرای طرح‌های (پروژه‌های) حمل‌ونقل ریلی، دوخطه‌کردن مسیرها و احداث خطوط برقی و سریع‌السیر، علاوه بر مشارکت‌های دولتی- خصوصی و افزایش اعتبارات این حوزه در بودجه سالانه، یک‌درصد (۱٪) منابع حاصل از فروش نفت و گاز سهم دولت را در قالب بودجه سالانه به وزارت راه و شهرسازی اختصاص دهد تا طرح‌های حمل‌ونقل ریلی با اولویت مناطق کمترتوسعه‌یافته اجراء گردد.

- ب- با توجه به قانون توسعه حمل‌ونقل عمومی و مدیریت مصرف سوخت مصوب ۱۳۸۶/۹/۱۸ به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی شود که درطول اجرای قانون برنامه سهم حمل‌ونقل ریلی بار حداقل به سی‌درصد (۳۰٪) و سهم حمل‌ونقل ریلی مسافر حداقل به بیست‌درصد (۲۰٪) برسد.»

۱. جهت مطالعه بیشتر رجوع کنید به گزارش مرکز پژوهش‌ها با عنوان «بررسی عملکرد قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در حوزه گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی، شماره مسلسل: ۱۸۰۹۰»

- ارزیابی عملکرد حکم/ماده

ارزیابی بند «الف»: این حکم فاقد عملکرد است و پاسخ مسئولان شرکت راه آهن در این خصوص «عدم امکان ایجاد ردیف اعتباری و ابلاغ اعتبار از محل یک درصد منابع حاصل از نفت و گاز سهم دولت» بوده است.^۱

ارزیابی بند «ب»: عملکرد دولت از ابتدای برنامه ششم توسعه تا پایان سال ۱۳۹۹ در جهت تحقق سهم حمل و نقل ریلی بار در این قانون نزدیک به صفر است و در صورت ادامه یافتن روند حاضر، بسیار بعید است که تا پایان برنامه ششم، هدف مورد نظر محقق شود.^۲

- بند «الف» ماده ۵۹ قانون برنامه ششم توسعه

- «ماده ۵۹- در چهارچوب قانون ساماندهی و حمایت از تولید و عرضه مسکن مصوب ۱۳۸۷/۲/۲۵:

- الف- وزارتخانه‌های راه و شهرسازی و کشور و شهرداری‌ها مکلفند در طول برنامه نسبت به احیاء، بهسازی، نوسازی و مقاوم‌سازی و بازآفرینی سالانه حداقل دویست و هفتاد محله در قالب مطالعات مصوب ستاد ملی بازآفرینی شهری پایدار بر حسب گونه‌های مختلف (شامل ناکارآمد- تاریخی- سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌ای) و ارتقای دسترسی به خدمات و بهبود زیرساخت‌ها با رویکرد محله‌محور در چهارچوب قوانین و مقررات ذی‌ربط اقدام نمایند. تسهیلات و اعتبارات مورد نیاز سهم دولت همه‌ساله با پیشنهاد وزارت راه و شهرسازی و هماهنگی شهرداری‌ها به تصویب ستاد ملی بازآفرینی شهری پایدار می‌رسد و در قالب بودجه سنواتی پیش‌بینی می‌شود و در اختیار دستگاه‌های اجرائی ذی‌ربط و شهرداری‌ها قرار می‌گیرد. برنامه عملیاتی در دو بخش نوسازی مسکن و تأمین خدمات و زیرساخت، در سه‌ماهه اول اجرای قانون برنامه توسط وزارتخانه‌های راه و شهرسازی و کشور، سازمان، شورای عالی استان‌ها و کلیه دستگاه‌های عضو ستاد ملی بازآفرینی شهری پایدار در سطح مدیریت ملی، استانی و شهری تهیه و تعهد و التزام به اجرای برنامه‌های بازآفرینی شهری خواهند داشت.

- تبصره- در تهیه برنامه عملیاتی محدوده‌های تاریخی شهرها، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به دستگاه‌های موصوف اضافه می‌شود.»

- ارزیابی عملکرد حکم/ماده

بر اساس بررسی‌های صورت گرفته، میزان عملکرد سالانه در حد یک الی دو درصد نسبت به تکلیف قانون برنامه (معادل ۱۰ الی ۲۰ درصد تحقق در طول سال‌های برنامه ششم توسعه) و بسیار کمتر از اهداف تعیین شده است. تفاوت قابل ملاحظه‌ای بین اقدامات صورت گرفته در حوزه بازآفرینی شهری با اهداف برنامه ششم وجود دارد به نحوی که وجود بیش از ۲ میلیون و ۸۰۰ هزار واحد مسکونی در بافت‌های فرسوده و ناکارآمد و حاشیه نشینی و اسکان حدود ۱۲ میلیون نفر در این مناطق حاکی از این شکاف است.^۳

۱. جهت مطالعه بیشتر رجوع کنید به گزارش مرکز پژوهش‌ها با عنوان « بررسی عملکرد دولت ۲. بخش حمل و نقل، شماره مسلسل ۱۷۴۵۱» همان.

۲. جهت مطالعه بیشتر رجوع کنید به گزارش مرکز پژوهش‌ها با عنوان « بررسی عملکرد دولت ۱. بخش مسکن و شهرسازی و عمران شهری، شماره مسلسل ۱۷۴۵۲».

۸-۵. امور حمایتی و آسیب‌های اجتماعی

- جز «۲» بند «الف» ماده (۸۰) قانون برنامه ششم توسعه

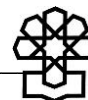
<p>- «دولت مکلف است طبق قوانین مربوطه و مصوبات شورای اجتماعی به منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی، نسبت به تهیه طرح جامع کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی با اولویت اعتیاد، طلاق، حاشیه‌نشینی، کودکان کار و مفاسد اخلاقی مشتمل بر محورهای ذیل اقدام کند به گونه‌ای که آسیب‌های اجتماعی در انتهای برنامه به بیست و پنج درصد (۲۵٪) میزان کنونی کاهش یابد:</p> <p>- الف - پیشگیری</p> <p>- ۲- تهیه و تدوین پیوست‌های اجتماعی در طراحی کلیه برنامه‌های کلان توسعه‌ای، ملی و بومی با توجه به آثار محیطی آن‌ها و به منظور کنترل آثار یادشده و پیشگیری از ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی با تصویب شورای اجتماعی کشور.</p> <p>- آیین‌نامه اجرائی این بند به پیشنهاد وزارت کشور (سازمان امور اجتماعی) به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.»</p>

- ارزیابی عملکرد حکم/ماده

بنابر گزارش سازمان امور اجتماعی کشور برای اجرای این حکم قانون، کارگروهی متشکل از دستگاه‌های اجرایی مختلف تشکیل و طی برگزاری جلسات و نشست‌های تخصصی، در نهایت آیین‌نامه اجرایی این ماده با تأخیر چهارساله تدوین شده است. در این رابطه چند نکته به شرح زیر قابل ذکر است:

- تأخیرهای چندساله دستگاه‌های متولی این حوزه، مؤید این مسئله است که اکثر اقدامات صورت گرفته، بیشتر در قالب نوعی «روزمرگی نظام اداری - اجرایی» تعریف می‌شود. به طوری که بیشتر از همه، زمان مجریان قانون به طی رویه‌ها و فرایندهای بوروکراسی پیشین معطوف بوده و کمتر، طرح و برنامه خلاقانه و نوآورانه‌ای در دستور کار بوده است.
- اگرچه موضوع پیوست اجتماعی در لایحه (۳۵ ماده‌ای) دولت لحاظ نشده اما این حکم در مجلس شورای اسلامی در قالب جزئی از ماده (۸۰) به احکام قانون برنامه ششم توسعه اضافه شده است. عدم توجه دولت به موضوع پیوست اجتماعی در برنامه‌های کلان توسعه‌ای در تدوین لایحه نیز مؤید کم اهمیت تلقی شدن اتخاذ ملاحظات اجتماعی در اجرای برنامه‌های توسعه‌ای است و گویی صرف توجیه اقتصادی برای اجرای برنامه‌ها کفایت دارد.
- هرچند فرایندی رویه‌ای برای تدوین آیین‌نامه اجرایی و همچنین شرح خدمات نمونه برای انجام مطالعات پیوست اجتماعی طی شده ولی نسبت به زمانبندی قانون برنامه ششم توسعه بسیار کند پیش رفته است. در واقع انتظار می‌رفت این قانون مهم، زودتر اجرایی شده و حداقل پروژه‌های عمرانی تصویب شده برای سال ۱۳۹۹ دارای پیوست اجتماعی می‌شدند تا با شناسایی تأثیرات این پروژه‌ها، برنامه‌های اقدام جبرانی و پیشگیرانه برای کاهش آسیب‌های اجتماعی ناشی از این اقدامات تدوین شود اما بررسی اقدامات صورت گرفته نشان می‌دهد در حالت خوشبینانه ممکن است این آیین‌نامه برای سال ۱۴۰۱ یعنی پایان قانون برنامه ششم توسعه اجرایی شود.

از مهم‌ترین دلایل عدم تحقق این حکم خاص از نظر کارشناسان و صاحب‌نظران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: شکل‌گیری و نهادینه شدن ساختار برنامه‌ریزی بخشی، مقاومت دستگاه‌های اجرایی - عمرانی، کم‌اهمیت انگاشتن آیین‌نامه‌ها، تغییر مدیران و نمایندگان دستگاه‌های اجرایی، کم‌اهمیت بودن زمان در نظام برنامه‌ریزی کشور، نوپا بودن

موضوع پیوست اجتماعی، مبهم بودن ساختار اجرایی پیوست اجتماعی در آیین‌نامه مصوب هیئت دولت، ضعف نظارت حاکمیتی و مردمی، تعارض منافع دستگاه‌ها و عدم هماهنگی^۱.

۹-۵. نظام پولی و بانکی و تأمین منابع مالی

– بند «الف» ماده ۱۴ قانون برنامه ششم توسعه

– «ماده ۱۴- برای اعمال نظارت کامل و فراگیر بانک مرکزی بر مؤسسات پولی، بانکی و اعتباری و ساماندهی مؤسسات و بازارهای غیرمتمثل پولی جهت ارتقای شفافیت و سلامت و کاهش نسبت مطالبات غیرجاری به تسهیلات:

– الف- بانک مرکزی مجاز است مطابق قوانین مربوطه در چهارچوب مصوباتی که به تصویب شورای پول و اعتبار می‌رسد، علاوه بر اختیارات قانونی خود مقرر در قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۱/۴/۱۸ حسب مورد یک یا چند مورد از اقدامات نظارتی و انتظامی زیر را در قبال بانک‌ها و مؤسسات اعتباری متخلف اعمال نماید:

– ۱- اعمال محدودیت، ممنوعیت توزیع سود و اندوخته‌ها بین سهامداران مؤثر، سلب حق رأی از آنها به‌طور موقت و سلب حق تقدم خرید از سهامداران مؤثر

– ۲- تعلیق موقت مجوز بخشی از فعالیت برای مدت معین و یا لغو مجوز فعالیت

– ۳- اعمال محدودیت یا ممنوعیت پرداخت پاداش و مزایای مدیران

– ۴- سلب صلاحیت حرفه‌ای مدیران عامل و اعضای هیأت مدیره

– تبصره ۱- مرجع رسیدگی به تخلفات نظارتی و انتظامی موضوع این بند هیأت انتظامی بانک‌ها خواهد بود.

– تبصره ۲- سهامدار مؤثر، سهامداری است که یک یا چند عضو هیأت‌مدیره را انتخاب می‌کند و یا به تشخیص بانک مرکزی در انتخاب عضو هیأت‌مدیره نقش دارد.»

– ارزیابی عملکرد حکم/ماده

مطابق با این ماده به بانک مرکزی به منظور نظارت فراگیر اختیاراتی اعطا شده است. به منظور اجرای‌سازی این ماده، با توجه به اینکه در «آیین‌نامه هیئت انتظامی»، تنبیهات به اندازه مکفی در نظر گرفته نشده‌بود، لازم بود مطابق با مفاد این ماده، بانک مرکزی «آیین‌نامه هیأت انتظامی» را اصلاح کرده و آن را در نظام تنبیه و پاداش خود لحاظ می‌کرد. اما علی‌رغم تصویب قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۵، بانک مرکزی نه تنها اقدامی برای استفاده از این اختیار قانونی نکرده‌است بلکه زمینه لازم برای استفاده و بهره‌برداری از این ظرفیت را نیز فراهم ننموده‌است؛ این در حالیست که انتظام‌بخشی به رفتار بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی و برخورد اثربخش و مقتدرانه با متخلفین از سوی بانک مرکزی امری ضروری به نظر می‌رسد و از طرفی خود بانک مرکزی در بسیاری از مواقع نسبت به نبود اختیارات در این حوزه ابراز نارضایتی داشته‌است.

۱. جهت مطالعه بیشتر رجوع کنید به گزارش مرکز پژوهش‌ها با عنوان «درباره تهیه و تدوین پیوست‌های اجتماعی: بررسی میزان تحقق جز ۲» بند «الف» ماده (۸۰) قانون برنامه ششم توسعه، شماره مسلسل ۱۷۸۶۶»

۱۰-۵. صنعت

- بند «خ» ماده ۴۶ قانون برنامه ششم توسعه

«ماده ۴۶- به منظور رونق تولید، نوسازی صنایع، حمایت هدفمند از صنایع دارای اولویت سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و همچنین توسعه صادرات غیرنفتی، دولت و دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط به شرح زیر اقدام می‌کنند:

خ- دولت مکلف است در راستای تقویت صادرات غیرنفتی و حمایت مؤثر از فعالیت صنایع کوچک و متوسط و دریایی کشور و توسعه فعالیت‌های معدنی، حمایت لازم را از صندوق ضمانت صادرات ایران، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک، تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک، بیمه فعالیت‌های معدنی و صنایع دریایی در طی سالهای اجرای قانون برنامه به عمل آورد.»

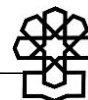
- ارزیابی عملکرد حکم/ماده

به رغم ارائه گزارش‌هایی از سوی صندوق ضمانت صادرات، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران و صندوق توسعه صنایع دریایی با موضوع نیاز به افزایش سرمایه جهت پوشش افزایش چندبرابری تقاضا نسبت به سرمایه فعلی آن‌ها، با وجود افزایش سرمایه برخی صندوق‌ها، اقدام موثری متناسب با افزایش حجم فعالیت‌ها و با لحاظ نقش مهم این صندوق‌ها در توسعه موثر صادرات و تأمین امنیت مالی تولیدکنندگان و صادرکنندگان و پر کردن خلاء تحریم‌های بانکی صورت نگرفته است.

جمع‌بندی

در این گزارش تلاش شد با احصاء احکام و دستگاه‌های اجرایی مرتبط در دو قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور و نیز قانون برنامه ششم توسعه کشور، در چارچوب دسته‌بندی احکام در قالب فرابخش/بخش‌ها و فصول، میزان موفقیت هر حکم مبتنی بر گزارش‌های عملکرد منتشر شده توسط سازمان برنامه و بودجه (مربوط به سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸) و همچنین بر اساس نظرات تخصصی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ارزیابی شود. به منظور امکان امتیازدهی به عملکرد احکام، از یک مقیاس لیکرت ۹ امتیازی بعلاوه گزینه غیرقابل ارزیابی استفاده شد. در بررسی دو قانون برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه مجموع ۱۹۷ ماده به ۱۰۴۴ حکم (۷۸۲ حکم مستخرج از قانون برنامه ششم توسعه و ۲۶۲ حکم مستخرج از قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور) برای ۴۴ دستگاه اجرایی تفکیک شد.

در ویرایش اول این گزارش ۷۳۲ حکم مورد ارزیابی قرار گرفت که از این میان ۵۴۳ حکم مربوط به قانون برنامه ششم توسعه و ۱۸۹ مربوط به قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور بوده‌اند. با توجه به معیارهای تحقق احکام در این گزارش، ۳۶۳ حکم «محقق شده»، ۱۰۶ حکم «غیرقابل ارزیابی» و ۲۶۳ حکم «محقق نشده» تشخیص داده شده‌اند. این ارزیابی نشانگر تحقق تقریباً ۵۰ درصدی احکام قوانین برنامه توسعه ششم و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور است. البته بایستی در نظر داشت که اگر مراد از تحقق حکم را موفقیت کامل و

۱۰۰ درصدی در نظر گیریم، احکام محقق شده مجموع دو قانون مزبور به ۶۳ حکم و درصد احکام محقق شده نیز به ۹ درصد کاهش می‌یابد.

بیشترین میزان تحقق احکام نسبت به تعداد احکام بررسی شده به ترتیب در بخش‌های «بودجه و مالیه عمومی»، «توازن منطقه‌ای و توسعه روستایی»، «حمل‌ونقل و مسکن» و «نظام پولی و تأمین مالی» اتفاق افتاده است. کمترین میزان تحقق احکام نیز در بخش‌های «اقتصاد کلان» و «آب» صورت پذیرفته است.

در بررسی دلایل عدم تحقق احکام مجموع قوانین برنامه ششم توسعه و احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، «تخصیص ناکافی اعتبارات پیش‌بینی‌شده»، «عدم همکاری دستگاه‌های مرتبط»، «ایرادات ناشی از قانون‌گذاری» و نیز «شرایط بین‌المللی و موانع خارجی» بیشترین سهم را در عدم تحقق احکام داشته‌اند. دلایلی چون «عدم تناسب اهداف تعیین شده با حکم مورد نظر قانون‌گذار»، «مغایرت با قوانین و مقررات دیگر» و «مشکلات در اخذ تسهیلات از بانک‌ها و یا صندوق توسعه ملی» نیز کمترین سهم را در عدم تحقق احکام داشته‌اند. لازم به توضیح است که مجموع سایر دلایل دیگر به غیر از دلایل اشاره شده در جدول ۵ این تحقیق، نیز سهم ۱۷/۵ درصدی در عدم تحقق احکام این قانون داشته‌است.

در بخش پایانی این گزارش نیز به منظور ارائه یک بررسی عمیق‌تر در ارتباط با عملکرد احکام مهم برخی از فصول از جمله اقتصاد کلان، اشتغال، محیط کسب‌وکار، آمایش سرزمین، نظام اداری، شفافیت و مبارزه با فساد، توسعه گردشگری، حمل‌ونقل و مسکن، امور حمایتی و آسیب‌های اجتماعی، نظام پولی و بانکی و تأمین منابع مالی و صنعت، مواردی طرح و مورد بررسی قرار گرفتند. در این قسمت از گزارش به منظور ارائه ارزیابی دقیق‌تر و تخصصی‌تر، از داده‌ها و گزارش‌های در دسترس تا سال ۱۴۰۰ نیز بهره‌جسته شد.

منابع و مأخذ

۱. سازمان برنامه و بودجه، گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۶، تهران، سازمان برنامه و بودجه مرکز اسناد، مدارک و انتشارات، ۱۳۹۷.
۲. سازمان برنامه و بودجه، گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۷، تهران، سازمان برنامه و بودجه مرکز اسناد، مدارک و انتشارات، ۱۳۹۸.
۳. سازمان برنامه و بودجه، گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۸، تهران، سازمان برنامه و بودجه مرکز اسناد، مدارک و انتشارات، ۱۳۹۹.
۴. گزارش «بررسی انطباق قانون برنامه ششم توسعه با سیاست‌های کلی برنامه ششم و اقتصاد مقاومتی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۵۳۷۸، اردیبهشت ماه ۱۳۹۶.
۵. گزارش «بررسی تحولات بازار کار ایران طی دوره ۱۳۹۸-۱۳۹۳»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل: ۱۷۴۷۷، اردیبهشت‌ماه ۱۴۰۰.
۶. گزارش «بررسی عملکرد دولت ۱. بخش مسکن و شهرسازی و عمران شهری»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۴۵۲، فروردین ماه ۱۴۰۰.
۷. گزارش «بررسی عملکرد دولت ۲. بخش حمل‌ونقل»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۴۵۱، فروردین ۱۴۰۰.

۸. گزارش «بررسی عملکرد دولت دوازدهم در بخش صنعت و معدن»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل: ۱۷۹۴۹، دی ماه ۱۴۰۰.
۹. گزارش «بررسی عملکرد قانون برنامه پنج‌ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور در حوزه گردشگری، میراث فرهنگی و صنایع دستی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۸۰۹۰، اسفندماه ۱۴۰۰.
۱۰. گزارش «درباره تهیه و تدوین پیوست‌های اجتماعی: بررسی میزان تحقق جز «۲» بند «الف» ماده (۸۰) قانون برنامه ششم توسعه»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۸۶۶، آذر ۱۴۰۰.
۱۱. گزارش «عامل سقوط رتبه ایران در گزارش رقابت پذیری جهانی: تغییر روش‌شناسی یا عملکرد ضعیف دولت (گزارش نظارتی ماده (۲۲) قانون برنامه ششم توسعه»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، به شماره مسلسل ۱۷۵۹۶، تیرماه ۱۴۰۰.
۱۲. گزارش نظارتی «ماده (۲۲) قانون برنامه ششم توسعه جمهوری اسلامی ایران، ارتقای رتبه ایران در گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۴۴۸، فروردین ۱۴۰۰.
۱۳. گزارش «مستندسازی و بررسی تجربه تدوین و تصویب برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰) از سیاست‌های کلی تا قانون برنامه در مجلس نهم و دهم»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۹۹۴، بهمن‌ماه ۱۴۰۰.

14. www.amar.org.ir

15. www.cbi.ir